№ 48 ՈՒՐԲԱԹ, 5 ՄԱՐՏԻ

1910

ԵՐԵՍՈՒՆՈՒԹԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՈՒՐԲԱԹ, 5 ՄԱՐՏԻ № 48

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Сергіевская ул., № 5.
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Խմբագրատան տելեֆոն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզւով.
Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպէկ.
Տպարանի տելեֆոն № 228

ՄՇԱԿ

Հասցէն. ТИФЛИСЪ, Редакція «МШАКЪ».
TIFLIS, Rédaction «MSCHAK».

ՄԱՐՏԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՑ ՎԵՐՋԸ 9 ՌՈՒԲԼԻ

12 ամսվ.՝ 10 ր., 6 և 7 ամսվ. 6 ր., ամսակ. 1 ր. Ամերիկա՝ տարեկան 6 դոլլար, Եւրոպա՝ 32 ֆր., Պարսկաստան՝ 10 ր., Թիւրքիա՝ 120 ղրուշ։
Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նախ. հին հասցէն, նոյնպէս և 40 կոպ. (կարելի է և նամականիշով)։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են. I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կոպ., վերջին երեսի վրա՝ 10 կոպ.։ Կովկասից դուրս յայտարարութիւնները ընդունվում են բացառապէս Торг. Домъ „Л. и Э. Метцль и Ко" ֆիրմայի միջոցով Մոսկվայում, Պետերբուրգում և Վարշավայում։

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ Շաբաթ, մարտի 6-ին յօգուտ ԺՈՂՈՎՐԴ. ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ԴԱՍԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ դոկտ. Գ. Վ. ՍՕԲՕԼԵՎՍԿԻԻ

Կենտրոնական Աֆրիկայում ճանապարհորդութեան մասին, բազմաթիւ տեսարանների և տիպերի ցուցադրութեամբ հանդերձ։

ՍՈՒԴԱՆ ԵՒ ԿՈՆԳՕ (իմ տպաւորութիւնները)

Սկիզբը երեկոյեան ժամը 8-ին։ Տեղերի գները 20 կ-ից մինչև 2 ռուբ.։ Աշակերտական տոմսակները 40 կոպ.։ Տոմսակները ծախվում են Թատրոնի կասսայում և Գիւղատնտեսական Ընկերութեան մօտ։ (ա.) 259. 3—2

ԹԻՖԼԻՍԻ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԽՆԱՄԱՏԱՐ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

(Անկիւն Իգմայլօվսկայա և Սվեատօպօլկ-Միրսկայա փողոցների, № 1, ապաստարան Օդնոսումօվի)

Կազմակերպելով, մայրաքաղաքի բարեգործական հաստատութիւնների օրինակով,

ԱՄԷՆ ՄԻ ՏԱՆ ԱՒԵԼՈՐԴ ԻՐԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ,

դիմում է քաղաքի ազգաբնակութեանը խնդրելով նուիրել զանազան հին զգեստներ, ինչպէս օրինակ՝ հին կրկնակօշիկներ և կօշիկներ, զանազան կտորեղէն, լրագրի թուղթ, հին երկաթ, պղինձ, ցինկ և այլ մետաղեայ լոմ, հացի կտորներ, մոմի մնացորդներ, զանազան թիթեղեայ և այլ ամանիկներ, խաղալիկներ, շշեր և այլ ապակեղէն, զանազան շորեր ու սպիտակեղէն և այլն։

Չը պետք է ճեղվել ճուէրի ոչ բանակից, ոչ ուրակից։

Բոլորն էլ վաճառվելու են և միջոցներ կը տան պահելու և կրթելու Թիֆլիսի աղքատ երեխաներին։

Նուիրված իրերը ստանալու համար կուղարկվեն յատուկ մարդիկ։

Տեղեկութիւնների համար դիմել գրասենեակ Ւ. Զալլիցին (Վելիկօկնեաժեսկայա, 46) և Մ. Բելօզէրսկիին (Ծղնէթսկայա, 17, բն. 2)։

(ու. չ.) (ա.) 165. 10—6

ՄԻ ԱՌԱՋԱՐԿԻ ԱՌԹԻՒ

Մեր յարուցած խնդիրը՝ յաւերժացնելու Բագուի հայ թատրոնական գործի քառասնամեակը որևէ ձեռնարկութեամբ՝ դեռ իրական ձեռնարկութիւններ առաջ չէ բերել, բայց որոշ աստիճան արձագանք է գտել Բագւում։

Նորածին «Թատրոն և Երաժշտութիւն» ամսաթերթը կանգ է առնում այդ խնդրի վրա և իր կողմից ցանկանում է վերածել նրան որոշ իրական արդիւնքի։ Նա առաջարկում է՝ օգտվելով Բագւում եղած սիրողների ոյժերից՝ կազմել մի ընկերութիւն յատուկ կանոնադրութեամբ և տալ դիւրամատչելի ներկայացումներ միջին և աշխատաւոր դասակարգերի համար. միևնոյն ժամանակ նա յոյս ունի, որ Բագուի Մարդասիրական Ընկերութիւնը չի զլանայ իր շէնքի ընդարձակ բեմը դնել այդ ընկերութեան տրամադրութեան տակ ձրիաբար։

Անշուշտ, դա դեռ այն հիմնաւոր և արմատական ձեռնարկութիւնը չէ, որը կարող կը լինի ապահովել հայ թատրոնի յարատև գործունէութիւնը. բայց նա մի նախնական քայլ է, մի սկզբնաւորութիւն է, որ փորձում է լուծել հրապարակի վրա դրված հարցը։

Այդ առաջարկի մէջ աչքի են առնված երեք տարրեր։ Նրանցից մէկն է թատրոն յաճախող հասարակութեան որակը և մակերևոյթը, երկրորդը՝ ներկայացումների դիւրամատչելի լինելը, երրորդը՝ պատրաստ բեմը ներկայացումների համար։

Ենթադրվում է, որ թատրոնի յաճախորդների մեծագոյն մասը բաղկացած կը լինի հայ հասարակութեան միջին և աշխատաւոր դասակարգերից։ Այդ յաճախորդներն աւելի համակրութիւն են ցոյց տուել դէպի հայկական ներկայացումները, քան բարձր համարված դասակարգը, որը միշտ մեծ պահանջներ է անում հայկական ներկայացումներից, բայց առհասարակ չէ սիրում բեմը և չէ յաճախում թատրոն բացի արտակարգ և բացառիկ դէպքերից։

Դիւրամատչելի ներկայացումները էժան գներով մշտական թատրոնական դահլիճում, անտարակոյս, գրաւիչ կը լինեն այն հասարակութեան համար, որ ցանկանում է յաճախել թատրոն և տեսնել ներկայացումներ մայրենի լեզուով։

Սակայն որքան էլ այս հանգամանքները նպաստաւոր լինեն թատրոնական գործի համար, այնուամենայնիւ նրանք դեռ չեն երաշխաւորում հայ բեմական գործի աջողութիւնը, եթէ առանձին ուշադրութիւն չէ դարձված և լուրջ աշխատանք չէ թափված կազմակերպելու ներկայացումների գործը խելացի հիմունքների վրա և ապահովելու նրան թէ տեխնիքական պահանջների և թէ նրա մտաւոր գեղարուեստական էութեան կողմից։

Ոչ թատրոնի յարմարութիւնները և ոչ ներկայացումների էժանութիւնը չեն երաշխաւորի հայ բեմի գոյութիւնը, եթէ լուրջ և գեղարուեստի պահանջներին համապատասխան կերպով չէ դրված նրա կազմակերպչական հիմքը։

Ամենամեծ գրաւչութիւնը և վստահութիւնը, որ պէտք է ներշնչի բեմը, կայանում է նրա մտաւոր-բարոյական, նրա գեղարուեստական, նրա գաղափարական-կրթական ոյժի և կորովի մէջ։

Երբ կայ այդ հիմնականը, այն ժամանակ միւս բոլոր յարմարութիւնները կը լինեն գեղեցիկ օժանդակիչ և աջակից միջոցներ, որոնք գործադրութիւն կը տան այն էական և կենտրոնական մակարդին, որը պայմանաւորում է բեմի գոյութեան հասարակական իրաւունքը։

Մենք վստահանում ենք յուսալ, որ հայ բեմի գոյութեան նախաձեռնողները Բագւում, կազմելով խորհրդակցութիւններ իրանց առաջիկայ անելիքը ծրագրելու համար, կամաց կամաց կը մօտենան հրապարակի վրա դրված խնդրի աւելի ընդարձակ և արմատական մշակութեան, կորոշեն գործունէութեան աստիճանները և էտապները, կը փորձեն բանակցութեան սկիզբը դնել Թիֆլիսի թատրոնական շրջանների հետ և կը նպաստեն ընդհանուր կազմակերպութեան և համերաշխ գործունէութեան հիմքերը մշակելու հայ բեմական գործի յարատև գոյութեան և զարգացման համար։

Ա. Քալանթար

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պարիզ, 3 մարտի

Պատգամաւորների պալատ։ Ժօրէսի և նացիօնալիստ Բերրիի՝ եկեղեցական կալուածքները վաճառելու ժամանակ եղած զեղծումների մասին ուղղած հարցապնդումների վիճաբանութիւնները աւարտվելուց յետոյ, պալատի նախագահ Բրիսօնը քուէարկութեան դրեց հերթական գործերին անցնելու այն բանաձևը, որին համաձայնութիւն էր տուել Բրիանը։ Բանաձևի առաջին մասը, որ ասում է՝ «Պալատը դատապարտում է այն անպատւաբեր թուլացումը, որին առիթ տուին մի քանի դատական գործեր»,—ընդունվեց միաձայն՝ 557 ձայնով. բանաձևի երկրորդ մասը, որ ասում է՝ «Պալատը հաւատ է յայտնում, որ կառավարութիւնը երևան կը հանէ բոլոր յանցաւորներին և օրինական պատիժը կը տայ նրանց»,—ընդունվեց 343 ձայնով ընդդէմ 79-ի։ Վերջում ամբողջ բանաձևը ընդունվում է ձեռքեր բարձրացնելով։ (Հ. Գ.)

Պարիզ, 3 մարտի

Դեստուրնէլ-դը-Կոնստանի մօտ երէկ երեկոյեան կայացաւ ընդունելութիւն-համերգ։ Ներկայ էին Ռուսաստան այցելած պարլամենտական ամբողջ պատգամաւորութիւնը, քաղաքական աշխարհի յայտնի ներկայացուցիչները, ռուսաց դեսպանութեան անդամները, ֆրանսիական և ռուսական մամուլի ներկայացուցիչները։ (Հ. Գ.)

Բեռլին, 3 մարտի

Րէյխստագ։ Արտաքին գործերի մինիստրութեան բիւջէի քննութեան ժամանակ Կանիցը խօսեց այն բանի դէմ, երբ Ռուսաստանը պաշտպանում է բալկանեան պետութիւնների ձգտումը՝ դէպի տերրիտօրիալ ընդլայնումը։ Պատգամաւոր Կեպֆը մատնանիշ է լինում այն ճնշումների վրա, որոնց ենթակայ են Ռուսաստանում գերմանական հրէայ վաճառականները և Գերմանիայում ապրող կաթօլիկ քահանաները։ Լեհ Ջէմբօվսկին գանգատվում է ռուս-գերմանական սահմանագլխում տիրող անտանելի նեղութիւնների և աքսորների մասին։ (Հ. Գ.)

Բեռլին, 3 մարտի

Լանդտագ։ Երրորդ ընթերցումից յետոյ՝ 238 ձայնով 168-ի դէմ ընդունվեց ընտրողական օրէնքը երկրորդ ընթերցման ժամանակ արած փոփոխութիւններով։ Նիստը [illegible] էր։ Սօցիալ-դեմօկրատ Լիբկնեխտը լանդտագը անուանեց հնոտիների կրպակ։ Բարձրացաւ աղմուկ։ Պատգամաւորներից շատերը յարձակվեցին սեղմած բռունցքներով դէպի ամբիոնը։ Բանը նոյնիսկ կռփամարտի հասաւ։ Լիբկնեխտը կրկնակի կարգի հրաւիրվեց։

Րէյխստագ։ Պետական կանցլերը, առարկելով այն կշտամբանքին, իբր Գերմանիայի արտաքին քաղաքականութիւնը զիջող է և թոյլ, ասում է. «Դա վտանգաւոր սկզբնաւորութիւն է, երբ արտաքին քաղաքականութեան ղեկավարութիւնը վարկաբեկվում է սեփական երկրի և օտար պետութիւնների առաջ այնպիսի ծանրագին յանդիմանութիւններով»։ Կանցլերը կոչ է ուղղում կուսակցութիւններին աջակցել կառավարութեան և արտաքին քաղաքականութիւնը չը դնել ներքին քաղաքականութեան ուղղութիւնից առաջ եկած զգացմունքներից կախված դրութեան մէջ։ Յետոյ կանցլերը կրկնակի հանդէս եկաւ վիճաբանութիւնների մէջ, բողոքելով անտիսեմիտների և պանգերմանական կուսակցութեան ֆօն-Շէնի վրա բարդած յարձակումների դէմ։ Ֆօն-Շէնը խօսեց մարոկկեան գործերի և գերմանական հիւպատոսների դիպլօմատիական ծառայութեան մասին։ Նա յայտնեց, որ աշխատում է այդ ծառայութիւնը թեքել կոմպետենտ առևտրական ոյժերին, ասաց, որ Գերմանիան արդէն հիւպատոսութիւններ է հաստատել մեծ չափով զարգացող արևելեան Ռուսաստանում, մտադիր է հաստատել այդպիսիները Օմսկում, Տոմսկում և Իրկուտսկում։ Երկրորդ ճառով ֆօն-Շէնը յայտնեց, թէ Բաղդադի երկաթուղին չի վնասի թիւրքական շահերին։ (Հ. Գ.)

Բրանդենբուրգ, 3 մարտի

Ընտրողական օրէնքի պատճառով ցոյցերի ժամանակ ընդհարումներ եղան ոստիկանութեան հետ, որի վրա սկսեցին շիշեր նետել։ Ոստիկանութիւնը մերկացրեց սրերը և ձերբակալութիւններ կատարեց։ Վիրաւորվեցին 8 մարդ։ (Հ. Գ.)

Բեռլին, 3 մարտի

Տեղի ունեցան 48 սօցիալ-դեմօկրատական ցոյցեր, նուիրված պրուսական ընտրողական իրաւունքին։ (Հ. Գ.)

Լօնդօն, 3 մարտի

Վիճաբանութիւնների ժամանակ ծովային բիւջէի մասին՝ Մակկէնա մերժեց նաւաշինութեան վերջնական ծրագիր կազմելու առաջարկը և ասաց, որ Անգլիան պէտք է իր նաւերի թիւը աւելացնի, զուգընթաց օտար պետութիւնների նաւերի աւելացման։ Ծովային գլխաւոր վարչութիւնը միանգամայն տեղեակ է այլ ազգերի նաւերի ոյժի, թւի և տեսակների մասին։ Գերմանիան նաւաշինութեան արագացման և փորձնական նաւագնացութիւնից հրաժարման դէպքում 1913 թւին կունենայ 21 «Դրէդնօուտ»։ Բարեբաղդաբար գերմանական ծրագիրը 1913 թ. յետոյ սահմանափակվում է երկու նաւով իւրաքանչիւր տարի։ Արմատականների առաջարկը՝ կրճատել 3000 հոգով նաւատորմի զինուորական կազմը՝ 250-ով ընդդէմ 34 ձայնի մերժված է։ (Հ. Գ.)

Հռօմ, 3 մարտի

Գերմանական կանցլեր Բէտման-Գոլվէգը կը գայ մարտի 8-ին։ Միւս օրը նա կը ընդունվի թագաւորից։ (Հ. Գ.)

Վլադիկավկազ, 3 մարտի

Նազրանից հաղորդում են, որ հրացանաձգութիւն եղաւ Ղարաբուլաղի կօզակների և Պլիէվօ գիւղի ինգուշների միջև՝ անասուններ գողանալու պատճառով։ Դէպքի տեղը մեկնեցին իշխանութիւնները։ (Հ. Գ.

ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ ՇՈՒՐՋԸ

Կ. Պոլիս, 3 մարտի

Պառլամենտին ներկայացված է օրէնսգիծ Հաագայի [illegible] բանին յանձնելու Ռուսաստանի հետ ունեցած վէճը՝ ռուսահպատակներին լրացուցիչ վճարներ տալու մինչև հաշտութեան օրը գումարված տոկոսների համար այն վնասների պատճառով, որոնք առաջացել են 1877—78 թ. պատերազմից։

«Թանինը» ասում է. «Բուլղարական և սերբիական թագաւորների այցելելու նախաձեռնութեան պատիւը պատկանում է ռուսաց կառավարութեանը և Պոլսի ռուսաց դեսպանին։ Այժմ բալկանեան քաղաքականութեան հիւսիսային կենտրոնը Պետերբուրգումն է, իսկ հարաւայինը՝ Կ. Պոլսում։ Մենք պէտք է գնահատենք Ռուսաստանի բարեկամական տրամադրութիւնը։ Անմտութիւն կը լինէր յետ մղել կարկառված ձեռքը»։ Ֆերդինանդ թագաւորը կը ժամանէ առանձին գնացքով։ Ապա ծովափից սուլթանական զբօսանաւով կանցնի Ոսկեղջիւրը և կիջնէ Դօլմա-Բախչէի պալատի առաջ։ Հանդիպումը սուլթանի հետ կը կայանայ եւրոպական պալատական էտիկէտի համաձայն։ (Հ. Գ.)

Կ. Պոլիս, 3 մարտի

Պատգամաւորների պալատը սկսեց անշարժ կայքերի հարկերի օրինագծի առաջին ընթերցումը։ Ֆինանսների մինիստրը խնդրում է շտապեցնել քննութիւնը և պարզում է այն սկզբունքային պատճառները, որոնցով ղեկավարվել է նա օրինագծի մշակման ժամանակ։ (Հ. Գ.)

Սալոնիկ.—«Միութիւն և Առաջադիմութիւն» կուսակցութեան մէջ նկատվում է պառակտում։ Այն ժամանակ, երբ նրա անդամներից ոմանք յենվում են անգլօ-ֆրանս-ռուսական համաձայնութեան վրա, ոմանք ձգտում են մերձենալ եռապետեան դաշնակցութեան պետութիւններին՝ Գերմանիային, Աւստրիային և Իտալիային։

Կառավարութեանը թշնամի շարժումը Հին-Սերբիայում ալբանացիների մէջ ուժեղանում է։ Դիակօվօյի շրջակայքում կաւի ժամանակ հարկ տեսնվեց գործի հանել արտիլերիան։ Սպանվեցին եօթ ալբանացի բէակցիօն-պարագլուխներ։ Զօրքերը կորցրին 15 սպանված և վիրաւոր։ («Б.»)

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՇՈՒՐՋԸ

Թէհրան, 3 մարտի

Արտաքին գործերի և ֆինանսների մինիստրների միջև ծագած ընդհարման պատճառով արտաքին գործերի մինիստրութեան պաշտօնեաները ընդհատեցին զբաղմունքները։ Մինիստրութեան կառավարիչը մեկնեց քաղաքից։ (Հ. Գ.)

Թէհրան, 3 մարտի

Որովհետև լրացաւ ֆինանսական խորհրդատու Բիզօյի պայմանագրի ժամանակը, մէջլիսը որոշեց ժամանակաւորապէս շարունակել պայմանագիրը երեք ամսով և Բիզօյին ուղարկել Պարիզ։

Եկաւ Պարիզի ակնավաճառների սինդիկատի գործակալը, որ հրաւիրված է շահի ակնեղէնը գնահատելու։ (Հ. Գ.)

Թէհրան, 3 մարտի

Ռուսական միսսիայի բողոքի պատճառով Խորասան մեկնած Ասիֆ-Դօվլէն վերադարձաւ կրկին Թէհրան։ (Հ. Գ.)

Թ է հ ր ա ն.— Պետական կալուածքների նախկին մինիստրը, որը յամառութեամբ հրաժարվում է յանձնել գանձարանին իր հաւաքած հարկերը մի քանի բազմամարդ տեղերից, դատարանի վճռով ստիպված է վճարել այդ գումարը 10% տուգանքով հանդերձ դատաստանական ծախսերը ծածկելու համար։ Նախկին մինիստրը հրաժարվում է վճարել այդ գումարը, յուսալով իր ազդեցիկ բարեկամների աջակցութեան վրա։

Մէշէդում երիտասարդ պրինցներից մէկը 50,000 ր. թանգագին քարեր գողացաւ և պատրաստվում էր փախչել դէպի Ռուսաստանի սահմանները, բայց կալանաւորվեց։ («Р. В.»)

Պ ե տ ե ր բ ո ւ ր գ.—Այս օրերս մինիստրների խորհրդի նախագահի մօտ տեղի կունենայ մի խորհրդակցութիւն, որին կը մասնակցեն արտաքին գործերի, ֆինանսների և զինուորական մինիստրները. քննվելու են Թաւրիզում ռուսաց զօրքերը ուժեղացնելու և պարսկական փոխառութիւնը դրամի վերացնելու հարցերը։ Հնարաւոր է, որ բոլոր բանակցութիւնները փոխառութեան մասին ընդմիշտ դադարեն։ («Б.»)

Թ է հ ր ա ն.—Նպաստաւոր պատասխան ստացվեց Պարիզի պարսկական դեսպանից փոխառութեան վերաբերութեամբ։ Հնարաւոր է, որ կառավարութիւնը օգտվի Ֆրանսիայի դրամատէրերի պայմաններից։

Երէկ կայացաւ մէջլիսի արտակարգ նիստը, ուր վճռվեց առաջարկել հոգևորականութեանը՝ վերացնել նոր տարվայ հանդէսները և ծախսերը և այդ փողերը նուիրել ներքին փոխառութեան համար։ («Б.»)

Թ ա ւ ր ի զ.—Սաթթար-խանը մտադիր է գնալ Թէհրան Եփրեմի մարդկանցով։

Այստեղ յուսալի տրամադրութիւն է տիրում։ Սաթթար-խանի ագիտացիան ռուս զօրքերի դէմ բարեյաջող հող է գտնում։ Կարելի է սպասել խոշոր դէպքերի։ («Б.»)

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Ղշլաղ, 1 մարտի

Մեզանում բաւականին ուժեղ զգացվեց վերջին երկրաշարժը։

Անտարապաշտ գիւղացին սարսափահար եղաւ այդ բնական երևոյթից։ Իսկ մեր գիւղի հռչակաւոր «սուրբ» Ստեփանը իր նորանոր գուշակութիւններով աւելի նախապաշարումների մէջ գցեց տգէտ գիւղական մասսային։

Որովհետև վերոյիշեալ զըրացը իր «ճըշմարտախօսութեան» համար նախապաշարված ժողովրդից «սուրբ» տիտղոսն է ստացել, ուստի աւելորդ չի լինի մի քանի տա-

ղով բնորոշել գրքացների այդ տիպիկ ներկայացուցչին։

Սրանից 3—4 տարի առաջ՝ աննորմալ և համարեա ապուշ երիտասարդ Ստեփանը, իր մի ցնորալի երազից խրախուսված, յայտարարում է իրան մարդկանց ճակատագիրը որոշող և անյայտ կորուստներ գտնող։

Կարճ ժամանակամիջոցում գիւղական «Նոր-պատգամախօսի» համբաւը տարածվում է ամբողջ գաւառում։ Եւ նա դառնում է խաւարամիտ մասսայի «պաշտելի կուռքը»։

Նրա գիւղական աղքատիկ խրճիթը մի սրբավայրի է փոխվել։ Նրան հաւատացողների բանակը քանի գնում՝ կրկնապատկվում է։ Նրա մշտական հիւրերն են կորուստ ունեցողները, ի բնէ չբեր կանայք, հարստանալու յոյսերով բռնկված մարդիկ, հիւանդներ և այլն։

«Սուրբ» Ստեփանը բոլորին էլ գոհ սրտով ճանապարհ է դնում, խրաքանչիւրից ստանալով առատ վարձատրութիւն։

Նրա ընդունելութեան խսկական սեզօնը սկսվում է ամառվայ ամիսները, երբ Մ.-Ղարաքիլիսայում լիքն են լինում ամարանոցաւորները։

Համարեա ամեն օր տասնեակ կառքեր եւրօպական հագուստներով տիկիններ և պարոններ են բերում նրա դուռը։ Քիչ չեն լինում նրանց մէջ և «ինտելիգենտ» կոչվածները։

«Սուրբ» Ստեփանը, դրացիների վկայութեամբ, իր չափազանց արդիւնաւէտ պաշտօնից մի խոշոր գումար է դիզել։

Մ. Ղազարեանց

—

Կողբ (Սուրմ. գաւ.), 28 փետր.

Կողբի ծխ. դպրոցի այս տարվայ ուսուցչ. խմբի համերաշխ գործունէութիւնը զարմանք է պատճառել շատ տեղացիների։ Իրանց ասելով՝ դպրոցի վերաբացումից յետոյ առաջին անգամն է, որ ուսուցչ. խումբը լուրջ տանում է իր սահմանած գործը։

Չը նայելով այնքան աննպաստ պայմաններին, որոնց մէջ գտնվում էր ուսուցչ. խումբն առաջին կիսամեակում, խումբը չը վհատվեց և բարեխղճօրէն տարաւ իր գործը։ Պակաս աջակցութիւն ցոյց չը տուեց և նորընտիր հոգաբարձութիւնը։ Հոգաբարձութիւնը ամեն կերպ աշխատում է դպրոցի նիւթականը բարելաւել։ Այդ առիթով հոգաբարձութիւնը դիմել է աղահանքի կապալառուներին՝ խնդրելով տարեկան մի որոշ գումար յատկացնել գիւղի դպրոցին, որտեղ սովորում են մեծ մասամբ աղահանքի բանւորների որդիքը։ Այդ բարոյական պարտականութիւնը անցեալներում կատարել է հանգուցեալ Նախկին կապալառուն ինքնաբերաբար։ Ներկայ կապալառուներից տակաւին պատասխան ստացված չէ։

Ամսիս 22-ին ուսուցչ. խումբը, ժամանակցութեամբ տեղացի սիրողների և աղահանքի ծառայող Եանդմինի (հրէայ), ներկայացում տուեց։ Խաղացին «Մարվոզ ճրագները», «Վայրենի» և ռուսերէն լեզուով „Дорогой поцелуй“ պիէսները։

Խաղը անցաւ կենդանի. [illegible]

Վարդանանց տօնի առիթով դպրոցի դահլիճում հանդէս կատարվեց։ Աշակերտները գեղեցիկ ոտոգանութեամբ արտասանում էին ոտանաւորներ. ուսուցիչները խօսեցին ուսման, ծնողների պարտականութեան մասին դէպի դպրոցը, ինչպէս և օրվայ նշանակութեան մասին անցեալում և ներկայում։

Սաթենիկ Զաքարեան

—

Ուզունթալա (Ղազ. գաւ.), 27 փ.

Մեր գիւղը բաւական առատ հողեր, ջրեր, այգիներ ունի. արեւելքից, հարաւից, արեւմուտքից շրջապատված է գեղեցիկ անտառով. անտառը լի է ամեն տեսակ մրգերով։ Բացի գիւղի միջի երկու եկեղեցուց՝ կան էլի մի քանի սրբատեղեր, որոնք են՝ ս. Նշան, ս. Սարգիս և ս. Սրվեղ։ Այդ սրբավայրերը շրջապատված են գեղեցիկ անտառով։ Դրանցից ս. Սրվեղը մի գեղեցիկ ու բարձր վանք է, շինված շատ բարձր և հարթ տեղ։ Այդ վանքի մօտ անցեալում եղել են բնակարաններ, ձիթհանք և այգիներ, իսկ այժմս աւերակ է դարձած։

Վանքը 50 վերստ հեռաւորութիւնից ցոյց է տալիս իր գեղեցիկ պատկերը։ Ս. Սրվեղի վերջին նորոգումը եղել է 725 տարի առաջ. եկեղեցու արեւմտեան կողմը երկրաշարժից փլվել է, և ոչ ոք ուշք չէ դարձնում այդ հանգամանքի վրա, չը նայած որ նրա արդիւնքն անուշ են անում։ Այդ սրբավայրին ուխտ գնալն սկսվում է Զատկից և տեւում է մինչև հոկտեմբերի վերջը։ Բայց այդ ամբողջ ժամանակամիջոցում կայ 4 օր, երբ յատկապէս այդ ուխտատեղի օրն է համարվում, և այդ օրերին ամեն օր հարիւրից աւելի մատաղ է մորթվում, և շրջակայ անտառը կենդանութիւն է տիրում։ Այդ ժամանակ անտառի իւրաքանչիւր ծառի տակ կը տեսնէք հայերի և Թուրքերի խառն բազմութիւն՝ մատաղ մորթելիս։

Սրբավայրի այդ եկամուտն ո՞ւր էր գնում՝ հարցնող չը կար։ Տեղիս հանգուցեալ ծխատէր Մկրտիչ քահանայի միջոցով այդ ուխտատեղին տարեկան 75 ր. կապալով տուինք, բայց մի քանի տարի յետոյ յայտնի չեղաւ, թէ սրբատեղիի եկամուտն ո՞ւր գնաց։

Այդ առիթով թէև անցեալում քննութիւն է նշանակվել և պատշաճաւոր վարչութիւնը քննիչ է ուղարկել Ուզունթալա՝ յատկապէս այդ ուխտատեղիի հասոյթի խնդիրը քննելու, բայց շնորհիւ քննիչի թուլութեան առնելով թէ շահասիրութեան՝ վարչութեանն ամեն ինչ կարգին է ցոյց տրվել, և եկող քննիչը չէ խղճացել իրան այստեղ որոշ պարտականութեամբ ուղարկող մարմնին մոլորեցնել, ասելով թէ յիշեալ ուխտավայրում տարեկան հազիւ մի քանի ոչխար է մորթվում...

Մեր գիւղերում առաջ սովորութիւն կար ամեն անգամ կալ կալսելիս՝ եկեղեցուն որոշ բաժին տալ։ Եւ այսպէս մեր երկու եկեղեցուն բաժին էր ընկնում՝ տարեկան աւելի քան 300 պուդ ցորեն։ Բայց գիւղացիները յետագայում երբ նկատեցին, որ այդ մուտքը ոչ մի տեղ չէ երեւում, սկսեցին էլ չը վճարել։

Այս բոլորն ի նկատի առնելով՝ մեր հոգ. իշխանութեան վրա պարտք կայ ուշադրութիւն դարձնել մեր քայքայված եկեղեցիներին, օրինաւոր հոգեւորականներ և բարեխիղճ երեցփոխներ նշանակել և գոնէ տարեկան մի անգամ անաչառ ու անկաշառ քննիչ ուղարկել՝ հաշիւները նայելու և հասոյթը հաւաքելու։ Այն ժամանակ կարելի կը լինի այդ հասոյթները, փոխանակ սրա-նրա անձնական կոկորդի բաժին դարձնելու, յատկացնել գիւղական ուսումնարաններին և այլ կուլտուրական ու բարենպատակ հիմնարկութիւններին։ Այս անուշադրութեան ու անտէրութեան համար ոչ թէ մեղաւոր են գործակալները, այլ աւելի բարձր տեսչները։

Ե.

—

Էջմիածին, 24 փետրվարի

Ամսիս 23-ին ճեմարանում Ստ. Կանայեանցը դասախօսեց հին հայերի ամուսնական յարաբերութիւնների ու բազմակնութեան մասին։ Ներկայ էին շատ միաբան վարդապետներ, ճեմարանի ուսուցիչները, լսարանների ուսանողները և բարձր դասարանների աշակերտութիւնը։

Դասախօսը բազմաթիւ փաստեր բերելով Լուսաւորչի տան ու Արշակունիների, Մամիկոնեանների ու Ռշտունեաց նախարարութեան, Արծրունիների ու Մամիկոնեանների ազգակցական, խնամիական և ընտանեկան կապերից ապացուցանում էր, որ այդ դարերում հայ թագաւորներն ու նախարարները միակին չեն եղել, յաճախ հանդիպում ենք բազմակնութեան, որ հաւանօրէն ընդհանուր երեւոյթ է եղել։ Բացի այդ՝ գոյութիւն է ունեցել շատ մերձաւոր ազգականների հետ ամուսնանալու սովորութիւնը։

Ընթերցողի հետաքրքրութեանը բաւարարութիւն տալու համար բերենք այդպիսի օրինակներից մէկը միայն։

Մեհրուժան Արծրունու մայրը Մամիկոնեան Արտաւազդի դուստրն էր. Մեհրուժանի քոյրը՝ Տաճատուհին Արտաւազդի որդի Վահան Մամիկոնեանի կինն էր, իսկ Մեհրուժանի կին Որմիզդուխտը և Վահան Մամիկոնեանի կին Որմիզդուխտը—Շապուհի դուստրերը—քոյրեր էին։ Ուրիշ խօսքով [illegible] քրոջ որդին էր, թէ աներձագը և թէ քենակալը, իսկ Վահանը Մեհրուժանի և քեռին էր, և փեսան, և՛ քենակալը։

Այնուհետև շեշտեց, որ բազմակնութիւնը այդ վաղ ժամանակների հայ մարդկանց միայն յատուկ չէր։ Օրինակ բերելով ցոյց տուեց, որ բազմակնութեան դէպքերի հանդիպում ենք նաև Ղարաբաղի մելիքների և, որ բոլորովին զարմանալի է ու նորութիւն, նոյնիսկ այժմեան հայ գիւղացիների մէջ։ Յայտնեց, օրինակ, որ Խաչիկ վարդապետին միմիայն Վարանդայում և շրջակայ մի-երկու գաւառներում յայտնի են եղել 38 բազմակնութեան դէպքեր։ Ապա դասախօսը ի զուարճութիւն ունկնդիրների կարդաց մի անգրագէտ գիւղացու՝ երկրորդ կին բերելու համար տուած պայմանաթուղթը։

Ունկնդիրները դասախօսին ընդունեցին և ճանապարհեցին բուռն ծափահարութիւններով։

Հին հայերի ամուսնական յարաբերութիւնների ու բազմակնութեան հարցը առանձին ուսումնասիրութեան նիւթ դեռ չէր դարձել. այդ թերին լրացրել էր Ս. Կանայեանցը։

Բանասէրներին արդէն յայտնի է նրա «Դաւիթ և Մհերի պատմականը» անունով երկը, որտեղ առաջին անգամ նա ցոյց է տալիս, թէ ժողովրդական այդ վէպի հերոսները ինչ պատմական անձնաւորութիւններ են։

Իսկ նրա այս դասախօսութիւնը մի փոքր հատուած է իր մի նոր, մեծ աշխատութիւնից՝ «Բաջանց տան-Արշակունեաց ժողովրդական վէպից», որը նոյն ուղղութեամբ կատարած ուսումնասիրութիւնների շարունակութիւնն է։ Այդ գրքում, ինչպէս այդ երեւաց նրա՝ հանդիսականներին բաժանած թերթիկներից, նա ապացուցանելու է, որ մինչև այժմ անուշադրութեան մատնված մի շարք ժողովրդական վէպերի հերոսները՝ Խոսրով Թագաւորը, Ջիւան, Շիրին Ա., Բաբակ, Շիրին Բ. և Դիլիմ շահերը ոչ այլ ոք են, եթէ ոչ Խոսրով Կոտակը, Տիրան Բ.-ը, Արշակ Բ.-ը, Պապը, Արշակ Գ.-ը և Տիգրան Զ.-ը։ Բացի սրանցից, Կանայեանցը վէպի մէջ յիշված վայրերը ու շատ ուրիշ անձնաւորութիւններ կապում է աշխարհագրական ու պատմական յայտնի անունների հետ։

Այսպիսով նա մի բոլորովին նոր հողի վրա է դնում մեր ժողովրդական վէպերի ուսումնասիրութիւնը, և նրան է պատկանում նոյն վէպերն առաջին անգամ գիտնականօրէն ուսումնասիրողի պատիւը։

Incognito

ՆԱՐԵԻՐ ԲԱՑԱՏՐՈՒԹԻՒՆ

Մի քանի ծանօթներս Շուշուց ինձ դիմել են մի խնդրով, հարցնելով իմ կարծիքը. և քանի որ նա՝ խնդիրը ունի ընդհանուր հետաքրքրութիւն, ապա պատասխանում եմ հրապարակապէս։

Ահա եղելութիւնը։

Շուշու առաջին քաղաքամասի (հայկական) ոստիկանը 1906—1907 թւերին հաւաքելով քաղաքային, զեմստվային և արքունի տուրքերի ապառիկների մի մասը—ասում են որ հաւաքած գումարը հազարների է հասնում—փոխանակ յանձնելու ըստ պատկանելոյն՝ ամբողջովին վատնել է։ Այժմ այդ ոստիկանը պաշտօնից հեռացված է (ուրիշ առիթով), իսկ քաղաքային վարչութիւնը և գանձարանը կրկին պահանջում են արդէն մէկ անգամ գանձված ապառիկները։ Քաղաքացիք հարցնում են. ինչպէս վարվել այս դէպքում. արդեօք պարտական են նրանք նորից վճարել, քանի որ իրանց մօտ կայ յիշեալ ոստիկանի օրինաւոր անդորրագրերը։

Օրէնքը պարզ և որոշ ցուցմունքներ չէ տալիս այս առիթով, և հարցը պարզելու համար պիտի դիմել կառավարիչ սենատի պրակտիկային, թէ ինչ որոշումներ է նա արձակել, երբ նման դէպքեր ենթարկվել են նրա քննութեանը։

Արդ՝ կառավարիչ սենատի որոշումները երկու ուրոյն-ուրոյն վճիռներ են տալիս, նայած թէ վատնված ապառիկները արքունի գանձարանին են հասնելու թէ զեմստվային կամ քաղաքային վարչութեանը։

Եթէ ապառիկները արքունական են (օրինակ՝ անշարժ կայքերի, հողային, բնակարանային, առեւտրական հարկեր, նախկին ծխական հարկի փոխարէն հաստատված տուրքը և այլն), ապա վատնման դէպքում պիտի նորից վճարել, չը նայած այն հանգամանքին որ հարկատուն իր ձեռքին ունենայ ոստիկանութեան անդորրագրերը։ Կառավարիչ սենատի բացատրութեամբ՝ «ոստիկանութեան կատարած զեղծումներից տուժողը չէ կարող գանձարանը լինել, պիտի տուժէ այն անձը, որը պէտք էր հարկը տար, քանի որ հարկատուն ունէր բոլոր հնարաւորութիւնը որոշեալ ժամանակամիջոցին յանձնելու իր հատուցանելիքը գանձարանին։ Եւ եթէ նա ինքնակամ չէ արել, այլ ոստիկանութեան ստիպմամբ, ուստի և իր անճշդապահութեան բոլոր հետեւանքները իր վրա պիտի առնէ. գանձարանը չէ ստացել իրան հասանելիքը և դրանից հրաժարվել չէ կարող»։ (Տես կառավարիչ սենատի 1891 թւի դեկտեմբերի 10-ի ուկազը, № 14655, և ուղղակի հարկերի դեպարտամենտի բացատրութիւնը 1906 թւի նոյեմբերի 28-ին, № 11308)։

Այլ որոշում է կայացրել սենատը, երբ ապառիկները քաղաքային կամ զեմստվային են։

«Ապառիկների գանձումը,—ասում է կառավարիչ սենատը,—ոստիկանութեան պարտականութիւնն է (տես սենատի ուկազը 20 սեպտ. 1899 թ. № 9535), ուստի ոստիկանութեան վկայագիրը ապառիկների ստացման մասին ապացոյց պիտի համարել նրա հատուցման։ Իսկ եթէ ոստիկանութեան միջոցով գանձված ապառիկները չեն մտցվել զեմստվային կամ քաղաքային կասսաները, դա իրաւունք չէ տալիս այդ հիմնարկութիւններին նորից պահանջել ապառիկների հատուցումը։ Զեմստվօն կամ քաղաքը կարող են այդ վկայագրերի հիման վրա դատ բաց անել վատնող ոստիկանի դէմ»։ (Տես սենատի ուկազը 1904 թւի հոկտեմբերի 18-ից № 11008)։

Ընթերցողը տեսնում է, թէ որքան պարզ են սենատի որոշումները երկու կարգ հարկերի վերաբերեալ՝ արքունի և քաղաքային։ Վիճելի է մնում մեր երկրի զեմստվային տուրքի բնոյթը. արքունի՞ է նա, թէ՞ նոյն բնոյթն ունի, ինչ որ ներքին նահանգների իսկական զեմստվային հարկերը։ Մենք լաւ գիտենք, որ մեր երկրում արքունի պալատները հակված են սրան նկատել որպէս արքունի հարկ։ Բայց մեր համեստ կարծիքով՝ դա առնուազն շատ վիճելի է։ Զեմստվային մեր հարկերը արքունի գանձարանի սեփականութիւնը չեն. նա չէ նախատեսված պետական բիւջէի (ելք և մուտք) որևէ աղբիւրի մէջ. նա ամբողջապէս գործադրվում է երկրիս մէջ, առանց խառնվելու գանձարանի միւս հասոյթների հետ։ Միակ զանազանութիւնը ներքին նահանգների իսկական զեմստվօների հարկերից այն է, որ մեր հարկի տնօրինումը գտնվում է արքունի պաշտօնեաների ձեռքում։

Ուրեմն եթէ վատնված գումարը զեմստվային հարկերից է և ապառիկատէրն իր ձեռքում ունի ոստիկանութեան վկայագիրը, նա նորից վճարել պարտաւոր չէ։ Նկատեցէք, որ սենատը իր որոշման մէջ զանազանութիւն չէ դնում զեմստվային տիպի մէջ, այլ յիշում է զեմստվային հարկերը, որ գալիս է հաստատելու մեր կարծիքը։

Եթէ մեր տեսակէտը զեմստվային տուրքերի մասին ընդունելի չը լինի տեղական իշխանութեան համար, ապա կարելի է բողոքել կառավարիչ սենատին, և մեծ հաւանականութիւն կայ, որ սենատը մեր հայեցակէտին համապատասխան որոշում կայացնէ։ Կասենք աւելին. մեր կարծիքով՝ կարելի է բողոքել սենատին և արքունի ապառիկների վերաբերեալ յիշածս որոշման դէմ։ Սենատի պրակտիկայի հետ ծանօթները լաւ գիտեն, թէ ինչպէս են զանազանվում նրա որոշումներն ըստ ժամանակի և նայած առեւտրական սենատորների կազմին։ Եւ վերև բերված սենատի որոշումը արքունի ապառիկների մասին մեզ համար շատ վիճելի է թւում, քանի որ պաշտօնի մէջ գտնվող անձը—ոստիկան, դատաւոր կամ ով որ լինի նա—գործում է ո՛չ իր կամքով, այլ կատարում է միայն պետական օրէնքները։ Ապառիկ վճարողը չէ կարող ընդդիմանալ ոստիկանի պահանջին, երկիւղ կրելով օրինական պատասխանատուութիւնից։ Մի խօսքով՝ իսկական ծառայութեան մէջ գտնվող պաշտօնեան կրում է իր անձի մէջ պետական ինքնահեծանութեան մասը, ապա և նրա զեղծումներից պիտի տուժէ պետութիւնը և ո՛չ հպատակը։

Մի գործնական խորհուրդ էլ։ Քանի որ ոստիկանական վատնումներն այնքան էլ արտասովոր երեւոյթ չեն, մեր երկրում էլ առաւել, ուստի հարկի ենթակաները լաւ կանէին—Շուշու նման դէպքերից ազատվելու համար—որ որոշեալ միջոցներին մտցնէին արքունի և քաղաքային-զեմստվային հարկերը. նամանաւանդ որ ապառիկի թողնելով վճարվում է բաւական խոշոր պաստժանք (пеня), հաւասար 12 տոկոսի։ Իսկ եթէ որևէ պատճառով ապառիկ է գոյացել և նրան պահանջում են ոստիկանութեան միջոցով, ապառիկը չը յանձնել ոստիկանին, այլ անմիջապէս մտցնել համապատասխան գանձարանը (կամ փօստով ուղարկել), իսկ ոստիկանութեանը ներկայացնել անդորրագիրը։

Մի նկատողութիւն ևս։ Սենատը քանիցս բացատրել է, որ գիւղական պաշտօնեաների (ստարշինա, սբօրշչիկ—հարկահան—և այլն) վատնումները չեն ազատում գիւղական հասարակութեանը հարկը նորից վճարելուց։ Ուրեմն ամեն ջանք պիտի գործ դնել, որ պաշտօնեաներ ընտրվեն ցիտակ անձնաւորութիւններ, իսկ հարկահաների մատեանները և փողերը պէտք է ստէպ-ստէպ ստուգել՝ գիւղական հաւատարմատարների միջոցով։

Պետրոս Զաքարեանց

ՊԵՏԱԿԱՆ ԴՈՒՄԱ *)

—

(հեռագիր)

Պետերբուրգ, 2 մարտի

Միլիւկովը 2 ժամ շարունակ խօսում է արտաքին գործերի մինիստրի քաղաքականութեան մասին։ Նա ասում է, որ աւելի լաւ կը լինէր չը վերադառնալ մեր ազգային ինքնասիրութեան համար ծանր յիշողութիւններին, բայց և այնպէս հարկ է տեսնվում յետահայեաց գնահատութեան ենթարկել այն դէպքերը, որոնք կարող են վերսկսվել ամեն մի րոպէ։

«Իզվօլսկիի քաղաքականութեան պարտութեան պատճառները կայանում են նրանում, որ նրա քաղաքականութիւնը չափազանց անհատական է և նրա նպատակները այնքան էլ հաստատուն ու որոշ չեն։ Մեր մինիստրը չէ կարողանում վանել դրսի ազդեցութիւնները, ի թիւս որոց նաև ազդեցութիւնների անպատասխանատուութիւնը, և եթէ վանում էլ է, միայն սեփական ապահովութիւնից դրդված և ոչ թէ ազգային շահերի պաշտպանութեան համար։ Մինիստրը,—Միլիւկովի ասելով,—ամբողջովին օգուտ չէ քաղում մեր տրամադրութեան տակ գտնվող միջազգային միջոցներից։ Դրա հետեւանքն այն է լինում, որ մեր քաղաքականութիւնը ներկայանում է ոչ թէ հետեւողական մի սիստեմ, այլ մի շարք անհատական քայլեր և գեղեցիկ ժեստեր, որոնց հետեւում են ոչ-գեղեցիկ նահանջումներ...»

Հռետորը կանգ է առնում Մերձաւոր Արեւելքի վրա և հետեւողականօրէն նկարագրում է դէպքերը, սկսած Սվինոմիւնդէում տեղի ունեցած տեսակցութիւնից և վերջացած 1909 թ. փետրվարին և մարտին կայացած դիպլօմատիական չորս ակտերով։ Միլիւկովը մատնանշում է, որ Իզվօլսկին ամբողջապէս վստահացաւ Էրենտալին, որ խորամանկ բարեկամ երեւաց։

Պատմական անալիզի ենթարկելով, հռետորը մատնասիշ է լինում շատ հարցերի վրա, յետոյ Մակեդօնիայի վրա. «ահա ձեզ մի բարօմետր, իսկ այդ բարօմետրը կանգնած է փոթորիկի վրա»։

Հռետորը դիմում է Հեռաւոր Արեւելքի քաղաքականութեան։ Կանգ առնելով Ամերիկայի առաջարկութեան վրա Մանջուրիայի երկաթուղիների չէզոքութեան մասին, Միլիւկովը գտնում է, որ այդ առաջարկութեան վերաբերութեամբ Ռուսաստանը քննութիւն չը կարողացաւ բռնել, որովհետև չորոշեց իր վերաբերմունքը դէպի Չինաստանը։ Առաջարկութիւնը կարող է կրկնվել, դրութիւնը Հեռաւոր Արեւելքում կարող է կտրականապէս փոխվել, եթէ ուշադրութեան առնվի, որ մօտենում են երեք փակտօրներ, Պանամայի բացումը 1916 թւին, Ամերիկայի վերջնական յաղթանակը դէպի Խաղաղ Ովկիանոսը և նոյն ժամանակներում սահմանադրական բարենորոգումների մտցնումը Չինաստանում, վերջապէս անգլօ-ճապօնական դաշնակցութեան ժամանակի լրանալը։ Միլիւկովը գալիս է այն եզրակացութեան, որ գործել Ճապօնիայի հետ ընդդէմ Չինաստանի մեզ շահաւէտ չէ. Չինաստանը մեզ աւելի է հարկաւոր, քան Ճապօնիան, իսկ մենք ամեն բան անում ենք, որպէսզի կատաղեցնենք Չինաստանին։

Վերջացնելով իր ճառը, Միլիւկովը շեշտում է, որ մեր քաղաքականութիւնը պէտք է հակառակը լինի նրան, ինչպիսին նա մինչև օրս էր Մերձաւոր Արեւելքում և ինչպիսին է, դժբաղդաբար, նա Հեռաւոր Արեւելքում (ծափ. ձախակողմում, սուլոց աջից)։

Կռուպենսկին իբրև զեկուցանող գտնում է, որ արտաքին գործերի մինիստրութեան քաղաքականութեան մասին միանգամայն աւելորդ է ճառել, քանի որ մինիստրը առաջուց յայտարարեց՝ թէ չը պէտք է արծարծէ արտաքին քաղաքականութեանը վերաբերեալ հարցեր Թագաւոր Կայսրի հրամանով։

Նախագահը ասում է, որ նկատողութիւններ անելու իրաւունքը վերապահված է միայն նախագահին, հետեւաբար նա նկատողութիւն է անում ոչ թէ Միլիւկովին, այլ իրան Կրուպենսկուն (բուռն ծափ. համարեա ամբողջ Դումայում, բացի աջակողմեանների մի մասից)։

Պուրիշկևիչը կանգ է առնում մինիստրութեան այն գործունէութեան վրա, որ մօտիկից յարակցվում է ներքին քաղաքականութեանը։ Հռետորը հարց է տալիս մինիստրին. «Ի՞նչպիսի առնչութիւն կայ մեր օրէնսդրական հաստատութիւնների ներկայացուցիչների արտասահման այցելելու և արտասահմանեան պարլամենտականների Ռուսաստան գալու՝ մի կողմից և մինիստրութիւնների գործունէութեան միջև՝ միւս կողմից։ Նա մատնանշում է, որ այդ տեսակ արտասահմանեան հիւրերի պաշտօնական ընդունելութիւնը թոյլատրելի չէ, որովհետև այցելութիւնները նպատակ ունենն ամրապնդել սահմանադրական գաղափարները Ռուսաստանում և հակառում են գոյութիւն ունեցող պետական կազմին։ Հռետորը կորականապէս յայտնում է, որ միապետական կուսակցութիւնները յետագայում թոյլ չեն տայ այդօրինակ ցոյցեր և նախազգուշացնում է արտաքին գործերի մինիստրին և Դումայի այն անդամներին, որոնք պատկանում են միջպարլամենտական միջազգային խմբակին, որ նրանց կրկնողութեան դէպքում միապետական կազմակերպութիւնները վճռել են հեռագիրներով բողոքել արտասահմանեան կառավարութիւններին։

Ապա քննադատելով արտաքին գործերի մինիստրութեան գործունէութիւնը, Պուրիշկևիչը մատնանշում է, որ այդ վարչութիւնը ռուսական արտայայտութիւն չունի, տրամադրված է կօսմօպօլիտիկ կերպով, հիւպատոսական կազմը բաղկացած է ամբողջապէս այլազգիներից. Նպատակայարմար չեն դեսպանների փոփոխութիւնները, որոնք մեզ մօտ ոչնչով կապված չեն գործի էութեան հետ, այլ կատարվում են բացառապէս ինչպէս շարժողութիւններ բիւրօկրատիական սանդուղքի վրա։

Նախագահը ընդհատում է հռետորին, նկատելով որ դեսպաններին նշանակում է ինքը Թագաւոր Կայսրը, որի ներկայացուցիչներն են համարվում նրանք արտասահմանում։

Պուրիշկևիչը շարունակում է.—Գործի վրա վատ է ազդում դեսպանների մի տեղում երկար մնալը. նրանք համարեա բնապաշտ են դառնում և ամենուրեք հանդիսանում են ամենաաւագագոյնները դիպլօմատիական մարմնից, որ վնաս է բերում միմիայն Ռուսաստանի շահերին. նրանք ունենում են արտասահմանեան բոլոր շքանշանները։ Այդօրինակ գործելակերպի հետեւանքները ցաւալի են. Ռուսաստանը կրում է դիպլօմատիական պարտութիւններ, կնքված պայմանագրերը հանդիսանում են համարեա միակողմանի, երկրի արտաքին պրէստիժը ընկել է։ Եթէ մեր դիպլօմատները չեն կարող Բիսմարկներ, Մետերնիխներ և Կավուրներ լինել, թող ունենան գոնէ ռուսական հոտառութիւն, որը նրանց կազատէ շատ սխալանքներից (ծափ. աջից)։

Պօկրօվսկի 2-րդ պարսաւելով ռուսաց կառավարութեան քաղաքականութիւնը Հեռաւոր Արեւելքում և Պարսկաստանում, գտնում է, որ Չինաստանում և Մերձաւոր Արեւելքում կառավարութիւնը վարում է յափշտակութեան քաղաքականութիւն։ Հռետորի կարծիքով, Ռուսաստանի զինւորական և ագրեսիվ քաղաքականութեան վերջն եկել է. օրինակ կարող է ծառայել կառավարութեան գործելակերպը Պարսկաստանում։ Տեղական քաղաքականութեան անաջողութիւնը հռետորը տեսնում է նրանում, որ ժողովուրդը անվստահութեամբ է վերաբերվում դէպի կառավարութիւնը։

Կանգ առնելով կառավարութեան գործունէութիւնների վրա Ֆինլանդիայում, ուր Ռուսաստանի և Ֆինլանդիայի յարաբերութիւնները հաստատված են դարաւոր տրադիցիաներով, հռետորը ռուսական քաղաքականութիւնը համարում է առանձնապէս անաջող։

Ֆօն-Անրեպը եւ Մակսուդովը առարկում

*) Տես «Մշակ» № 47.

են Պուրիշկեվիչին արտասահմանեան հիւրերի հասցէին խօսածների համար։ Մակլակովը իր ճառի վերջում խօսում է Ռուսաստանի և Թիւրքիայի յարաբերութիւնների մասին, որոնք, հռետորի կարծիքով, բարեհացակամ են տրամադրված։

Ընդունվում է ընդմիշտ դադարեցնել վիճաբանութիւնները։

Պետրով 3-րդ յայտնում է, որ աշխատաւոր խմբակը ձայն կը տայ նախահաշուի դէմ։

Եֆրեմովը՝ առաջադիմականների և Միլիւկովը՝ սահմանադիր-ռամկավարների կողմից յայտնում են, որ ձայն կը տան Կրուպէնսկիի ցանկութեան դէմ, որպէսզի Ֆինլանդիան մասնակցէ արտաքին գործերի ծախքերի մէջ տարին 120,000 րուբլի վճարելով։

Ընդունվում են մասնաժողովի ցանկութիւնները Բեսսարաբիայի կալուածքների մասին մի քանի ուղղումներով, նաև Կրուպէնսկիի ցանկութիւնը Ֆինլանդիայի մասին։

Յետոյ ընդունվում է նախահաշիւը մասնաժողովի որոշած գումարներով։

—

Պետերբուրգ, 3 մարտի

Նախագահում է Խոմեակովը։ Մինիստրների օթեակումն է ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրը։

Կապուստինը զեկուցանում է ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեան նախահաշիւը, որ մինիստրութիւնը հաշւել է 76.847,260 րուբլի, որից մասնաժողովը կրճատել է 848,802 րուբլի։ Զեկուցանողը նկատում է, որ մինիստրութեան նախահաշիւը վերջին երեք տարում աճել է 30 միլիոնով. Դումայում լուսաւորութեան համար գումարներ յատկացնելու ժամանակ նկատվում է բոլոր ֆրակցիաների միասիրտ ցանկութիւնը՝ ծաղկած և ընդարձակ տեսնել ժողովրդական կրթութիւնը։ Մասնաժողովը առաջարկում է ցանկութիւն յայտնել, որ կենտրոնական վարչութեան կից պատշաճ կազմակերպութեան մէջ գտնվի ստատիստիքական մասը՝ նախահաշւին վերաբերող հարցերի մասին շուտափոյթ և ճշգրիտ տեղեկութիւններ ստանալու համար. որ բարձրագոյն կրթական հաստատութիւնները այնպիսի կազմակերպութիւն ունենան, որի գոյութեամբ մի կրթական հաստատութեան մէջ չը կուտակվի աշակերտների անհամեմատ խոշոր թիւ ի վնաս դասատուութեան և գիտական գործունէութեան. որ միջոցներ ձեռք առնվեն գոյութիւն ունեցող մանկավարժական հաստատութիւնները վերակազմելու համար միջնակարգ դպրոցների դասատուներ պատրաստելու նպատակով. որ կատարվի միօրեայ վիճակագրութիւն մինիստրութեան տարրական դպրոցների ընդհանուր ծրագրով՝ կրթական գործի իրական վիճակը պարզելու նպատակով. որ զարգանայ դպրոցից դուրս կրթութիւնը և աջակցութիւն տրվի տեղական հաստատութիւնների, ընկերութիւնների և մասնաւոր անհատների նախաձեռնութիւններին. վերջապէս, որ լաւ հիմքերի վրա դրվի դասագրքերի և ձեռնարկների ընտրութիւնը։ Իբրև հին մանկավարժ՝ Կապուստինը վերջացնում է զեկուցումը ցանկանալով աւելի շատ ոգևորութիւն, աւելի քիչ ձևականութիւն և աւելի շատ սէր դէպի կրթական գործը։

Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրը տալիս է մի քանի բացատրութիւններ, որով ընդգծում է, թէ մինիստրութիւնն ընթանում է բարենորոգումների ճանապարհով, թէ տեղական գործի բարելաւումը սերտ կապ ունի ամբողջ լուսաւորութեան մինիստրութեան վերակազմութեան հարցի հետ, թէ մինիստրութեան նպատակն է պատրաստել Ցարին և հայրենիքին հնազանդ երիտասարդութիւն, թէ հոգ է տարվում դպրոցական առողջապահութեան մասին և այլն։

Կապուստինը առարկում է մինիստրի առածներին։

Պուրիշկեվիչը ասում է. «Կեցցէ ժողովրդական լուսաւորութեան այժմեան մինիստր Ալեքսանդր Նիկոլայեվիչ Շվարցը, որ իր ամբողջ էութեամբ կռիւ է մղում բարձր և միջին դպրոցների յեղափոխական պրոֆեսօրների և ուսանողների դէմ»։ Հռետորը մատնանշում է, որ բարձր դպրոցում տիրապետում են յեղափոխական ուսանողները և հրէաները, ըստ որում թոշակների մեծ մասը ստանում են հրէաները, իսկ ճեմարանականները զրկվում են թոշակներից և նպաստներից։ Հռետորը յայտնում է, որ Պետերբուրգի համալսարանում ուսանողների խորհրդի մէջ կայ մի հրեայ կին, որ իրան անուանում է իրաւագէտ մայր և գտնվում է սերտ ֆիզիքական յարաբերութիւնների մէջ խորհրդի բոլոր անդամների հետ...

Դահլիճում բարձրանում է անասելի աղմուկ. ձայներ ձախից՝ «Դուրս, անպիտան, սրիկայ»։ Պուրիշկեվիչը աղաղակում է՝ «Չեմ հեռանայ»։

Նախագահը յայտնում է, որ ամբիոնից ասվածը ընկնում է ատողի խղճի վրա։

Միլիւկովը տեղից.—Չէ կարելի դիմել Պուրիշկեվիչի խղճին։

Աղմուկ բոլոր աթոռներում։

Նախագահը խնդրում է Միլիւկովին քաղաքավարի պահել իրան. բուռն ծափահարութիւն աջից։ Բացագանչութիւններ ձախից՝ «Փակեցէք նիստը, հայդա Պուրիշկեվիչ»։

Նախագահը յայտնում է, որ անձնաւորութիւնը վիրաւորել նա թոյլ չի տայ. այստեղ անձնաւորութիւն չէ յիշվում։ Աղմուկ, ձայներ ձախից՝ «Ոչ, յիշվում է. դուրս. կարդացէք ստենօգրամը»։ Նախագահը խնդրում է ցուցմունքներ չանել և անկարգութիւններ թոյլ չը տալ։

Միլիւկովը տեղից.—Այդ դուք չը պէտք է անկարգութիւնները թոյլ տաք։

Նախագահ.—Պարոն Միլիւկով, աթոռներից միմեանց հայհոյել ես չեմ թոյլ տայ (ծափահարութիւն աջից, աղմուկ ձախից, մի ձայն՝ «Հայդա Պուրիշկեվիչ. Նիստը փակել»)։

Նախագահ.—Եթէ դուք Դուման բազար կը շինէք, ես կը փակեմ նիստը։

Ձայներ.—Փակեցէք։

Նախ.—Յայտարարում եմ ընդմիջում մի ժամով։

Նիստը վերսկսելուց յետոյ, նախագահը յայտնում է, որ նա, տեսնելով ստենօգրամը, համոզվեց, որ Դումայի անդամ Պուրիշկեվիչը ասել է միանգամայն անթոյլատրելի խօսքեր մի նիստում, որ փոքր ի շատէ յարգվում է խօսողներից, թոյլ է տուել իրան վիրաւորել, թէև անանուն կերպով, մի կնոջ ամենաանկարելի դարձուածքներով և յարուցեց արդար զայրոյթ Դումայի պատերի մէջ։ «Այդ պատճառով ես անհնարին եմ գտնում թոյլ տալ Պուրիշկեվիչին շարունակել ճառել։ Սակայն, չեմ կարող չասել, որ Դումայի անդամները ցոյց տուին բոլորովին անկարելի վերաբերմունք դէպի միջնադէպը և նախագահը։ Աղմուկի գլուխ, դժբաղդաբար, կանգնած էր մեծ ֆրակցիաներից մինի լիդերը։ Ես երկու անգամ նկատողութիւն արի Դումայի անդամ Միլիւկովին, որը, չը նայած դրան, շարունակեց իրան այնպէս պահել, որ վայել չէ Դումայի անդամին։ Ես ամենալուրջ կերպով պնդում եմ նրան, որ այդ տեսակ գործողութիւնները թոյլատրելի չեն, կասեմ՝ ամօթալի են...

Միլիւկովը տեղից.—Վերջին խօսքի դէմ բողոքում եմ։

Մի ձայն աջից.—Լաւ։

Նախագահը շարունակում է.—...Մի մարդու կողմից, որ պէտք է յարգէ այն հաստատութիւնը, որի մէջ գտնվում է (ծափահարութիւններ)։

Աջակողմեանները հեռանում են դահլիճից։ (Հ. Գ.)

(Կը շարունակվի)

ՏԱՒՐԻԿԵԱՆ ՊԱԼԱՏԻՑ

(Մեր սեփ. թղթակցից)

—

Պետերբուրգ, 25 փետրվարի

Նիստը բացված է։ Քննվում է ոստիկանական ծախսերի նախահաշիւը, որ անում է կառավարութիւնը աքսորականներին հսկելու համար...

Երբ սոյնանման քաղաքական հարցեր քննադատում են աշխարհականները, այս և այն կուսակցութեան անունից, դա ինձ հասկանալի է, իսկ երբ այդ հարցերի քննադատութեան մէջ մասնակցում են և հոգևորականները, որոնք, հակառակ իրանց դաւանանքների, Պետ. Դումայի պատուանդանից պահանջում են աքսոր, կախաղան, ոստիկանական խիստ հսկողութիւն և այլն և այլն—ես այդ հասկանալ չեմ կարողանում, նոյն իսկ սկսում եմ հրաժարվել հասկանալուց։

Քրիստոսը, որ իր վարդապետութեամբ հանդերձ, մարդասիրութեան մի հսկայական ոյժ է, որի նմանը մինչև օրս դեռ աշխարհս չէ տեսել, և լանջախաչ կրող այդ քահանաները, որ ակրում են շարունակ Քրիստոսի տեղապահներ համարել իրանց և ամեն մի քայլափոխում երեսուն անգամ խաչակնքելով ապացուցել իրանց ուղղափառութիւնը, ահա այդ քահանաների ներկայացուցիչներից մէկը, հայր Ստանիսլավսկին, Պետ. Դումայի տրիբունայից յայտարարում է.

«Մենք չենք կարող կողմնակից լինել այն բանի, որ ն. գ. մինիստրութիւնը 51.862,497 րուբլու փոխարէն ծախսի 51.628,497 ր., այսինքն 174,000 րուբլով պակաս։

«Ոստիկանութիւնը, որ յեղափոխական ամենածանր րոպէներին իր ուսերի վրա կարողացաւ տանել ապստամբութեան սոսկալի տանջանքները, նա, որ հաւատարիմ, անձնուէր և լայնատարած թևերով հովանաւորող եղաւ մեր կառավարութեանը և այսօր էլ շարունակում է անել, ռուս ժողովուրդը մոռանալ չէ կարող և նա միշտ կը բողոքէ այդ ձևի օրէնքների դէմ։ Մենք նրանց պարտական ենք ամբողջ էութեամբ և պէտք է վարձատրենք լիառատ կերպով և ոչ թէ այդ չնչին վարձատրութիւնից էլ մի բան դուրս պոկենք։

«Ես, այո, սկզբունքով դէմ եմ աքսորներին, որովհետև այդ աքսորականները, ուր էլ որ լինեն, դարձեալ շարունակում են իրանց արուեստը... Ես կողմնակից եմ, որ աքսորը Ռուսաստանի մէջ երբէք չը լինի, որ պետական անբարեյոյս անդամները աքսորվեն կամ պետութեան սահմաններից դուրս և կամ թէ չէ այնպիսի ամայի տեղեր, որտեղ մարդուս ոտքը մտնել չը կարողանայ... Այն ժամանակ մենք կարող ենք առաջին դէպքում՝ ազատվել այս աւելորդ ծախսերից, իսկ երկրորդում՝ ազատվել մեզ պետական այդ եղեռնագործներից։

«Իսկ այսօր, քանի դեռ շարունակվում է այս ձևի աքսորականութիւնը, պէտք է օրինական ճանաչել և այդ ձևի ծախսերի գումարը»։

Շատ պարզ է, ընթերցող, այնպէս որ կոմմենտարիաներն աւելորդ են...

Զափազանց պարզ է և Պ. Դ. միւս անդամ Վ. Դզիւբինսկիի հետևեալ թեզը, թէ ինչպէս այն թէյը, որ Չինաստանում 1 ֆ. արժէ 15—50 կ., Ցէյլօնում 18—50 կ., Հնդկաստանում 18—65 կ., շնորհիւ մեր կառավարութեան կողմնակի հարկերի, մեզ մօտ ծախվում է 2—12 րուբլով։

Եթէ հ. Ստանիսլավսկիները կարողանային հասկանալ այն հնագոյն ճշմարտութիւնը, որ կառավարչական այդ տասնեակ միլիօնաւոր գումարները, որ ծախսվում են ոստիկանական և ժողովրդական այլ դժբաղդութեան համար, հաւաքվում են ազգաբնակութեան կօպէկներից, որ այդ խեղճ, արիւնաքամ, թշուառ ազգաբնակութիւնը, որը վաթսուն անգամ կաշուից դուրս գալով կարողանում է արդարացնել մինիստրների ծախսերի գումարը—այն ժամանակ, գուցէ, այդ ձևով չը դատէին և կարողանային հասկանալ ճշմարտութեան իսկական պատկերը։

Իսկ քանի որ մենք այսօր տեսնում ենք հակառակը, ուստի և զարմանալի չէ, որ նրանց մտաւոր աշխարհահայեցողութիւնը սահմանափակվում է այդքան նեղ և խաւար շրջափակներում։ Մ. Աղեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

◆ Բաթում մեկնեց սենատոր Նիկոլսկին։

◆ Քաղաքային ինժեներ Կոզնովիցկին արդէն ձեռնարկել է կազմելու մի նախագիծ Կուր գետի վրա, Մուշտայիդ այգու մօտերը, ջրաբաշխական կայարան հաստատելու համար։

◆ Թիֆլիսի նահանգապետը մի հրահանգ է ուղարկել բոլոր գաւառապետներին, առաջարկելով ուղարկել մանրամասն տեղեկութիւններ այն մասին՝ թէ 1908 և 1909 թ. թ. Թիֆլիսի նահանգում որքան աւազակախմբեր են երեւան հանվել, որքան աւազակներ են սպանվել և նման ուրիշ տեղեկութիւններ։

◆ Երէկ Թիֆլիսի խուզարկու բաժանմունքի պաշտօնեաները ոստիկանապետի օգնականի ներկայութեամբ քննեցին նոր բերված խուզարկու երեք շներին, Լէզի, Դիաննա և Լանդէ, որոնք աջող կատարեցին մի քանի փորձեր։

◆ Վաղը Թիֆլիսի հասարակական կլուբում բժիշկ Դ. Կիրշէնբլատը մի ռեֆերատ կը կարդայ թոքախտի և սանատորիայի նշանակութեան մասին։ Ռեֆերատի ժամանակ ցոյց կը տրվեն նկարներ մոգական լապտերով։

◆ Մի քանի ձայնաւորներ առաջարկութիւն են արել դումայի նիստերի ժամանակ գործ ածել ստենօգրաֆիա։

◆ Այսօր, ուրբաթ, Գրական Գեղագիտական Սալոնի հերթական երեկոյթին զրոյցը կը լինի և Շիրվանզադէի յոբելեանի շուրջը։ Սկիզբն է երեկ. ժամը $7\frac{1}{2}$-ին։

◆ Բորժոմում բացվել է վրաց գրասիրաց ընկերութեան բաժանմունք։

◆ Մարտի 1-ից Նուխում գործում է Թիֆլիսի առևտրական բանկի բաժանմունքը։

◆ „Новая Рѣчь“ լրագրի ասելով, Գուրիայում տարածված են զանազան տարափոխիկ հիւանդութիւններ, որոնք մեծ թւով զոհեր են տանում. բժշկական օգնութիւնը բացակայում է։

◆ Պաշտօնաթող գերմանացի գեներալ-լէյտենանտ Հօֆմէյստէր երեք ամսով ճանապարհորդութիւն է կատարելու Հայաստանում ազգագրական և պատմական նպատակներով։

◆ Մարտի 1 ին Բագւում Փիթօյեան և ընկ. նաւթահանքի բանւորները, թւով 160 հոգի, գործադուլ յայտարարեցին պարգևների պատճառով։ Նրանց պահանջած գումարի քանակն է 60,000 րուբլի։

◆ Թոքախտի դէմ կռւող Կովկասեան ընկերութիւնը՝ Աբասթումանում շինվելիք սանատորիայի համար ստացել է նուէր.—Գանձակից՝ Ե. Մելիքեանից—18 ր., Դ. Թամբազեանից—3 ր., Ա. Սահակեանից—3 ր., Ա. Իրզաեվից—1 ր., Պ. Տէր-Մարտիրոսեանից—1 ր.։ Ընդամենը փողով՝ 228 ր., ծախված քարերից՝ 592 ր. 40 կ.։ Ընդամենը՝ 820 ր. 40 կ.։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԿԵԱՆՔԻՑ

—

◆ Լուրերի համեմատ, Վարշավայի գեն.-նահանգապետի օգնական սենատոր Պօզգօրօդսկիի հրաժարականն ընդունված է։ Այդ հրաժարականը, ասում են, հետևանք է Հէյդգարդի կատարած քննութեան։ («Р. В.»)

◆ Սիբիրի նահանգները քննելու համար նշանակված սենատոր կոմս Մեդեմի քննիչ անդամների կազմը արդէն որոշված է, և նրանցից շատերը գտնվում են արդէն Պետերբուրգում, ուր ծանօթանում են այն դօկումենտների հետ, որ գտնվում են ինտենդանտական գլխաւոր վարչութեան մէջ։ Առանձնապէս ուշադրութիւն կը դարձվի, որպէս հաղորդում են «Рус. Вѣд.» լրագրին, ինտենդանտութեան գործունէութեան վրա ռուս-ճապօնական պատերազմի ժամանակաշրջանում։

Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Շիրվանզադէի «Կործանվածը» նոր դրամայի մասին մի քանի քննադատութիւններ են տպվել Կ. Պոլսի հայ թերթերի մէջ։ Ի թիւս այլոց, ոմն Ռ. Դարբինեան, ինչպէս կարելի է տեսնել «Արևելք» թերթից, զետեղել է մի թերթում մի «լուրջ և հոգեբանական քննադատական վերլուծութիւն», որի մէջ, սակայն, նա, ըստ «Արևելքի», մի քանի անիրաւութիւններ է թոյլ տուել իրան անելու։

Ձեռքի տակ չունենալով «Ազատամարտի» այն համարը, ուր զետեղված է Դարբինեանի յօդուածը, մենք ստիպված ենք կտորներ բերել «Արևելքից»։ «Կործանվածը» դրամայի մէջ Շիրվանզադէն շօշափել է ազգային, միջազգային եւ սօցիալիստական խնդիրներ և դուրս է բերել տիպեր հայ յեղափոխականների կեանքից։ Ինչպէս երևում է, հեղինակը նպաստաւոր եզրակացութեան չէ եկել հայ յեղափոխականների գործունէութեան մասին և նրա այդ եզրակացութիւնն այնքան աչքի է ընկել, որ Դաշնակցութեան օրգան «Ազատամարտի» մէջ Դարբինեանը անուանում է Շիրվանզադէին պրովոկատոր, խուլիգան կամ փողոցային կինտօ։

Եւ ահա «Արևելք» թերթը, յայտնելով որ Դարբինեանի ուսումնասիրութեան մեծագոյն մասի հետ գաղափարակից լինելով հանդերձ, ստիպված է սակայն բողոքել և նրա մի քանի եզրակացութիւններն համարել անիրաւ և սանձարձակ, աւելացնում է.

Գրող մը իրաւունք ունի արտացոլացնել իր գրուածներու մէջ ամեն տեսակ դաւանանքներ ու աշխարհահայեացքներ, խառնուածքներ, ձգտումներ ներկայացնող տիպարներ, որքան ալ անոնք հակասեն ընկերական պայմանադրութեանց սովորական կազմածքին, բաւական է, որ այդ տիպարներն իրենք իրենց համար տրամաբանական ու կենդանի ըլլան։

Եթէ Շիրվանզադէ իր այդ դրամայի մէջ քարոզելու ձգտում ունենար և եթէ այս կամ այն դաւանանքի ու աշխարհահայեացքի դէմ բողոք բարձրացուցած ըլլար և առով մատնանշէր երկու հոսանքներու ներկայացուցիչները—ինչպէս կըսէ պ. Դարբինեան և ինչ որ մենք չենք տեսներ—ու դատապարտելով մէկ կողմը՝ միւսին առաւելութիւն տար, այն ժամանակ հասկնալի կըլլար պ. Դարբինեանի անարդար դիտողութիւնը։ Ու քիչ վարը կաւելցնէ. «և Շիրվանզադէի տեսակէտը, «Կործանուածի» մէջ յեղափոխական տարբեր ուղղութիւններու վերաբերմամբ, տարաբաղդաբար գրեթէ ոչնչով չի զանազանուիր փողոցներու մէջ իրենց կրթութիւնը ստացած տգէտ յեղափոխականներու գրգռիչ ըմբռնումներէն»։

Մենք որքան կարողացանք հասկնալ, «Կործանուածին» մէջ այդ տեսակ «գրգռիչ ըմբռնումներ» բնաւ չկան. Շիրվանզադէ ազնէ հեռու ըլլալով հանդերձ՝ նկարեր է այնպիսի տիպեր, սոց.-դեմօկրատներէ, անիշխանականներէ ու թունդ ազգայնականներէ, որոնք ոչ թէ չեն գտնուեր Կովկասում, այլ և շատ-շատ են եղեր անոնք։ Այլ բան է թէ հասարակական երևոյթներու էութեան թափանցելու, տարբեր սօցիալական - գաղափարական խմբակցութեանց պայքարի բնոյթի մասին մակերեսային հասկացողութիւն ունենայ Շիրվանզադէ, բայց ելլել զայն համեմատել մի պրովոկատորի, մի խուլիգանի կամ փողոցային կինտօյի հետ՝ ոչ միայն անիրաւ է, այլ և դէմ գրական էթիքային։

Պէտք է հաղորդենք և այն, որ, Աբէլեան-Արմէնեան դերասանական խումբը, ներկայացնելով Շիրվանզադէի «Կործանվածը» դրաման, թոյլ է տուել դերասաններից ոմանց բեմ դուրս գալ կովկասահայ ծանօթ դէմքերի դիմակներով։ Արդ, «Բիւզանդիոն» թերթի մէջ Շիրվանզադէն բողոքում է խմբի այդ վարմունքի դէմ, ասելով «աւելի խոշոր վիրաւորանք այդ դերասանները չէին կարող ինձ հասցնել»։

*

Նոյն «Բիւզանդիոնի» մէջ Շիրվանզադէն «Պէտք է զգուշանալ» վերնագրով մի յօդուած է զետեղել, ուղղված ռուսահայ մամուլի դէմ, որի մասին կը կամենայինք մի քանի խօսք ասել։

Հեղինակը գտնում է, որ «ռուսահայ պարբերական մամուլն ունի մի քանի տխուր սովորութիւններ, որոնք միշտ կործանիչ դեր են կատարել հայ գրականութեան, մանաւանդ երիտասարդ գրիչների համար»։

Ապա նա անուանում է ռուսահայ մամուլը «մի վաթսունամեայ մարմին, արմատացած ախտերից, որին բուժել անհնարին է»։

Եւ հանդէս գալով իր յօդուածով ռուսահայ մամուլի դէմ, նա նպատակ ունի զգուշացնել թիւրքահայ երիտասարդ հեղինակներին, որպէս զի նրանք չը վարակվեն ռուսահայ գրողներից։

Եւ ինչ է վաթսունամեայ ռուսահայ մամուլի մեղքը, որ Շիրվանզադէն հարկաւոր է համարում այնքան խնամատար հոգածութիւն ունենալ թիւրքահայ երիտասարդ գրողների մասին, թոյլ չը տալու համար որ նրանք վարակվեն ռուսահայ գրողներից։

Մինչև այսօր այն ընդհանուր կարծիքն էր տիրում, թէ ռուսահայ մամուլն անհամեմատ բարձր է կանգնած, քան թիւրքահայ մամուլը։ Այդ կարծիքին էր ինք թիւրքահայ մամուլը. այդ կարծիքին էր նոյն ինքն Շիրվանզադէն, բայց Պարիզում մնալով մի քանի տարի, նա, երևի, փոխել է իր կարծիքը, առանց ուշադրութեան առնելու որ ինքն ևս մի ժամանակ հրապարակախօս էր և մամուլի գործիչ և, հետևաբար, այժմ իր բերանով դատավճիռ է կարդում իր դէմ, իբրև ռուսահայ մամուլի գործչի։ Կամ գուցէ Շիրվանզադէն անկեղծօրէն հաւատացած է այժմ, որ իր հրապարակախօսական գործունէութիւնը ախտաւոր է եղել։ Այդ դէպքում նա պէտք է միայն իր մասին խօսէր։

Ուրանալ այնպիսի փառաւոր հրապարակախօսական գործունէութիւն, որպիսին ունեցել են Ստ. Նազարեանները, Միք. Նալբանդեանները, Գր. Արծրունիները, Րաֆֆիները և այլք,—կը նշանակէ շատ վայր ի վերոյ գաղափար ունենալ ռուսահայ մամուլի մասին։

Շիրվանզադէի այդ աւելի քան տարօրինակ յօդուածը մի բան է միայն ապացուցանում, այն, որ մեր յայտնի վիպասանը և դրամատուրգը զուր տեղ է մարզութիւններ կատարում հրապարակախօսական և քննադատական ասպարէզներում։

Նոյնքան անհեթեթ է նրա և այն կարծիքը, որ դժբաղդութիւն է համարում ռուսահայ մամուլը ռուսական մամուլի ազդեցութեան ներքոյ գտնվելը։ Ինչքան էլ վատ լինի ռուսական մամուլը, բայց նա միշտ իր գաղափարական ուղղութեամբ անհամեմատ բարձր է եղել կանգնած և կանգնած է եւրօպական մամուլից։ Եւ թիւրքահայ մամուլի դժբաղդութիւնը հէնց գլխաւորապէս այն է եղել, որ նա գտնվել է շարունակ ֆրանսիական թեթևամիտ և անիդէալական մամուլի ազդեցութեան ներքոյ։

Եւ մթէ Շիրվանզադէն իր ամբողջ գրական կեանքով պարտական չէ ռուսական մամուլին և գրականութեանը և ամբողջովին նրա ազդեցութեամբ չէ սնվել։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, 2 մարտի

Ամիս ու կէս հիւանդ լինելով՝ ինձ արգելված էր յուզվել և գրգռվել, ուստի և շատ քիչ բան գիտեմ, թէ ինչ է գրվել լրագիրներում Վանքի միաբանների մասին։ Ինչ որ վերջերս ինձ հաղորդեցին այդ մասին՝ ես լրագրի երեկվայ «Սուրհանդակի» տուած տեղեկութիւններով։

Մարդիկ, որոնք անմիջական շահ ունեն Վանքի 4 միաբանների անկումից, մի լուր են շպրտել մամուլի մէջ, որպէս թէ Վանքի 5 միաբանները (մէկն այժմ վախճանված) գողացել են միաբանութեան պատկանած դրամարկղի փողերը և բաժանել իրանց մէջ։ Այդ մասին հինգերորդ և վեցերորդ քահանաները բողոքներ են տուել Վեհ. Կաթողիկոսին և ս. առաջնորդին։ Անյայտ անձինք էլ անստորագիր մատնութեան «դոնօսներ» են տուել պետութեանը, և վերջինս հարց է ուղղել այդ մասին առաջնորդին. իսկ այսօրվայ «Սուրհանդակից» էլ երևում է, որ իբր թէ սրբազանը պատասխանել է դեպարտամենտին, թէ Վանքի 5 քահանաները պարտք են վերցրել անձեռնմխելի գումարներից և այժմ սա և նա խոստացել են պարտքը վճարել։

Մինչդեռ պատահել է մի շատ սովորական բան, որ բարի յարաբերութեան և բարեմտութեան դէպքում պիտի անցնէր բոլորովին առանց ուշադրութեան։ Քահանաներն ունեն դրամարկղ, զանազան նուիրված գումարներից բաղկացած, որտեղի շարժական գումարներից, գէթ ինչքան ես Վանքի միաբան եմ, բոլոր քահանաները փոխառութեամբ օգտվել են և վերադարձրել. ես ինքս իմ նեղ դրութեան մէջ, զաւակիս ծանր հիւանդութեան ժամանակ, 2 անգամ փոխառութիւն եմ վերցրել այնտեղից և 2 անգամ էլ վերադարձրել. այդպէս էլ մի քանի տարի առաջ փոխառութիւն են վերցրել 5 միաբան քահանաներ և արա համար տուել են վաւերացված պարտաւորագրեր, որովհետև տիրող օրէնքներով հոգևորականն իրաւունք չունի մուրհակ ստորագրելու։ Պարտաւորագրերը կրում են 5 քահանաների ստորագրութիւն, որոնցից մէկը վախճանվել է մի քանի տարի առաջ, ուրեմն ոչ մի կասկածի հիմք չը կայ կեղծ համարելու։

Ուրեմն ըստ սովորականին վերցրել են պարտք և ոչ թէ յափշտակել կամ իւրացրել, որովհետև գողութիւնն ու յափշտակութիւնը գաղտնի է լինում առանց թղթի, որպէսզի ոչ մի հետք չը մնայ, և ոչ թէ 5 ստորագրութիւններով վաւերացված։ Այդ ինչ գողութիւն է, որի մասին 5 դօկումենտ բարձրագոյն աղաղակում են։

Այստեղ միայն մի խնդիր կարող է լինել, թէ ինչու վերցված պարտքը մինչև այժմ բոլորովին չէ զեղչված, այլ այժմ է կամաց-կամաց վճարվում։ Բայց մթէ հարկ կայ բացատրելու այդ. վերջին տարիներս, ամենքին քաջ յայտնի պատճառներով, ոչ միայն քահանայութեան վարկն է ընկած, այլ և նրանց արդիւնքի աղբիւրը եթէ բոլորովին չէ ցամաքած, գէթ նուազել է չափազանց։ Մէկ ու կէս ամիս է հիւանդ պառկած եմ, և իմ միաբան եղբայրներս, որոնք սիրայօժար և առանց ակնկալութեան վարում են իմ ծխի հովւութիւնը, ինձ արդիւնք են հասցրել 24 րուբլի, այն էլ այս արդիւնաւէտ ամիսներում, որով ես պիտի բժշկվեմ (էլի օրհնվի իմ անընչասէր բժիշկը), ապրեմ և իմ ընտանիքս էլ պահեմ ու զաւակներիս ուսման թոշակ վճարեմ։

Եթէ ես էլ մեր կուսակրօնների նման հազար-հազարներ ռոճիկ ստանալիս լինէի, ձրի բնակարաններ բոլոր սարք ու կարգով և այլն ունենայի, և ոչ ոքի պահելու հոգս չունենայի բացի իմ գլխից, ի հարկէ կարելի էր ինձ մեղադրել, որ ես իմ պարտքերը իր ժամանակին չեմ կարողանում վճարել. բայց ես մի անգամ հոգևորական աքեմի հետ դժբաղդ պարտականութիւն եմ յանձն առել կամաւոր մուրացկանութեամբ ապրելու, և իմ 30 տարվայ քահանայութեան ընթացքում ոչ մի իշխանութիւն չը հետաքրքրվեց, թէ ինչով եմ ես ապրում, կամ իմ ընտանիքս պահում, և մթէ իմ

քահանայական տարեկան միջին թւով 600 ր. եկամուտը այս թանգ ու կրակ աշխարհում կարող է գոհացնել մի բազմանդամ ընտանիք (իսկ այս գումարի ճշդութիւնը ստուգելու համար հազար միջոցներ կան)։

Ի դէպ ասեմ, որ վերջին միօրեայ աշխարհագրով Թիֆլիսի և Բագուի հայ բնակչութեան թիւը գրեթէ համահաւասար է, չնչին տարբերութեամբ. մինչդեռ Բագուն 11 քահանայ ունի, իսկ Թիֆլիսը նոյնքան ժողովրդի վրա 60 քահանայ. ինչի՞ համար և ում պէտք են այդքան քահանաներ՝ չեմ հասկանում. Թիֆլիսի հայ ծխին հովւելու համար անհրաժեշտ է միմիայն 24 քահանայ. ինչու համար են հեռցհեռէ լցրել այլ լեգէոնով քաղաքը և ստիպում խեղճերին ծուխը մէկ մէկու ձեռքից խլել, արդիւնքը միմեանցից յափշտակել, կողմնակի և ոչ քահանայավայել գործերով պարապել և այլն և այլն. ինչ անեն, մարդիկ պիտի ապրեն և ընտանիք պահեն։

Հոգևոր իշխանութիւնը երբ կազմեց Թիֆլիսի հայ ժողովրդի և նրանից ստացվող ծխական արդիւնքի վիճակագրութիւնը, որ 40 քահանայի շատ է սահմանել չը գիտեմ երբ, գուցէ նոյն իսկ այն գիտակցութեամբ, թէ դրանով մի մեծ բարութիւն է արել հայ ժողովրդին և հայ հոգևորականութեանը. կրկնում եմ, որ իմ պատմական աշխատութիւնների համար մանրամասն ուսումնասիրելով վերջին միօրեայ ժողովրդագրութեան հետևանքները և հայ ժողովրդի տուած կամաւոր արդիւնքների մօտաւոր քանակը՝ ես այն հաստատ համոզմունքի եմ եկել, որ Թիֆլիսին հարկաւոր է ծուխ հովւող միմիայն 24 հայ քահանայ և ոչ երբեք 60։ Ժողովրդին խեղդել չենք կարող, պէտք է այն չափով ծանրանալ նրա վրա, ինչ որ նրա ներկայ անտեսական տազնապը թոյլ է տալիս։

Գալով «Սուրհանդակի» բերած տեղեկութեան, թէ ս. առաջնորդը դեպարտամենտին տեղեկութիւն է տուել, թէ Վանքի քահանաները պարտք են վերցրել անձեռնմխելի գումարներից, ես ի հարկէ ոչ մի գաղափար չունեմ այդ հաղորդագրութեան մասին, բայց իբրև մի ստորագրեալ յոյս ունեմ, որ նա կը հիմնվի մեր պաշտօնաթղթի վրա, ուր, ի միջի այլոց, ասված է, թէ միաբան քահանաները սովորութիւն ունէին պարտք վերցնել միաբանական արկղին պատկանած շարժական գումարներից. գէթ ինձ այդ գումարները յայտնի են եղել իբրև շարժական դրամներ։

Ինչ վերաբերում է այն խնդրին, թէ ես ընդունակ եմ արդեօք իւրացնել և շահագործել հասարակական գումարները, թէ ընդհակառակ, իմ կեանքովս ամենամեծ օրինակն եմ տուել հասարակական սեփականութիւնների աճեցնելու, այլ և թէ ինչպէս մի մարմնացում եմ ես շահագործվելու այն բոլոր հաստատութիւնների կողմից, ուր ես ծառայել եմ 35 տարվայ գործունէութեանս ընթացքում, այդ մասին ես կը խօսեմ հասարակութեան հետ առանձին գրքով, որ մամուլի տակ է։

Գիւտ ա.-ք. Աղանեան

«ՀԱՄՈՎ-ՀՈՏՈՎ ԳՐԵԼՈՒ» ԱՌԹՈՎ

Ուշադրութեան արժանի երևոյթ է, երբ հրապարակ են գալիս կարդացողներ ու գրողներ, որոնց շահագրգռում է առանձնապէս լեզուի հարցը։

Ա. Աթանասեանը («Մշակ» № 33) խօսում է «տափակ ոճի, անհամ գրչի» դէմ, և շատ իրաւացի։ Ապացոյցներ՝ ինչքան կամենաք։ Թերթեցէք մեր գրքերից ու թերթերից որը կամենաք, և հէնց միևնոյն թերթի որ համարը ցանկանաք,—ապացոյցների անագին կոյտեր սարի պէս կը կանգնեն աչքներդ։

Հետևապէս՝ շատ տեղին է յօդուածագրի հետևեալ դիմումը։

«Խնդրում եմ, գրողներ, թղթակիցներ, ուշք դարձրէք ձեր գրելու ձևի վրա, կըրճատեցէք բառերը, նախադասութիւնները, պարբերութիւնը. եղէք անխնայ դէպի ձեր գրիչը և գրելիս յիշէք, որ դուք գրում էք, որպէսզի ձեզ հասկանան ուրիշները՝ աւելի հասարակ մարդիկ, ինքը ժողովուրդը»։

Բայց ես ինձ թոյլ եմ տալիս նկատել, որ «դիմումներով» ու «խնդրելով» լեզու չի կոկվի։ Լաւ գրելն էլ, ինչպէս և՛ լաւ կարդալը՝ առանձին ձիրք է, շնորհք է, ամեն պատահողի չէ տրվում։

Ես աւելին կասեմ։

Նոյնիսկ ինքն Աթանասեանը մեղանչում է իր պահանջների դէմ. ուշք չէ դարձնում իր գրելու ձևի վրա, չէ կրճատում բառերը, նախադասութիւնները, պարբերութիւնը։

Իր յօդուածը կոկ ու ամփոփ չէ, ունի բաւական կրկնութիւններ, որոնցից կարելի էր հեշտ խուսափել։

Իր փոքրիկ յօդուածում նա երկու տեղ կրկնում է՝ «պատկերաւոր, կարճ, համեղ և լաւ» ու երեք տեղ՝ «անհամ, անհոտ, շինովի լեզու», որ ձանձրալի է։

Առաջ բերելով իր խօսքերը՝ ես, սակայն, չեմ ուզում նսեմացնել նրա գրուածքի նշանակութիւնը, քանի որ յօդուածը բաւական ուշագրաւ է։

Որ աշխարհիկ լեզուով գրելիս՝ գրաբարին դիմելն աւելորդ է, ինչպէս և շինովի, շինծու լեզուով գրելը՝ անհասկանալի, դրան խօսք չը կայ։

Բայց պահանջել, որ ամենքը գրեն համով-հոտով, պահպանելով լեզուի գեղեցկութիւնը, ուղղակի անկարելի է։

Մենք պէտք է բաւականանանք նրանով, որ, ինչ էլ գրելու լինեն, գրեն անպայման հայերէն, զուտ, անխառն հայերէն։

«..Մենք մեր գրքերում հանդիպում ենք ամեն տեսակ լեզուների, բայց ոչ հայերէնի։ Հիմա մենք գրում ենք վրացի-հայերէն, ռուս-հայերէն, մինչև անգամ ֆրանսհայերէն, որոնց մէջ զուր կը փնտռէք զուտ հայերէնը։

«Գրելիս մենք չենք մտածում, որ հայի համար ենք գրում, հայի, որ իր մտածելու, վերարտադրելու և իւրացնելու սեփական եղանակն ունի։ Ո՛չ միայն ողջ պարբերութիւնը, ամբողջ նախադասութիւնը, այլ և նախադասութեան որևէ մասը եթէ այնպէս չէ կազմված, այնպէս չէ դասաւորված, ինչպէս պէտք է, եթէ որևէ բառ իր տեղը չէ դրված, հայ կարդացողը ստիպված է խզել իր մտապատկերների կապը և, ցանկալի տպաւորութիւնը չը ստացած, կանգ առնել վարանման մէջ» (տես իմ «Լեզուի հարցը», 1904 թ., եր. 42—43)։ Է. ք. Ն.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԸ» ԵՒ ՀԱՅՈՑ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՐԱՆԸ

Ատրպատականի հայոց առաջնորդարանի և քարգուզարիայի միջև ծագած տարաձայնութիւնների մասին կարդացի «Մշակում» (№ 31) Հայկազունի յօդուածը։ Նոր չէ այդ խնդիրը, որի մասին ես էլ առիթ ունեցել եմ գրելու։

Երկար տարիներ ապրած լինելով Պարսկաստանում, ծանօթ լինելով բաւականին մինչև վերջերս առաջնորդարանի և կառավարութեան յարաբերութեան, աւելորդ չեմ համարում դարձեալ այդ հարցի առիթով մի քանի տող գրել, քանի որ պարսկական քաղաքական կեանքի յեղաշրջումով՝ շուտով այդ խնդրի լուծումը հրապարակ պիտի գայ և իր վերջնական որոշման յանգի այն չափով, ինչ չափով Պարսկաստանում առհասարակ ամեն մի խնդիր, գործ հասնում է իր վերջնական դիւանագիտական ատեաններում...

Քարգուզարիան չէ ուզում ճանաչել առաջնորդարանին իրաւասու քաղաքական գործերի վերաբերմամբ, որին ձայնակցում է և գեներալ-նահանգապետ Մուխբիր-ուս-Սալթանէն իր պարսկական պօլիտիկայով առաջնորդին գրած պատասխան-նամակով։ Խիստ ցանկալի կը լինէր թէ առաջնորդի և թէ նոյնիսկ հայ ժողովրդի համար, եթէ նման այլ լուսաւորեալ երկիրների՝ և Պարսկաստանն ունենար եւրոպական լուսաւոր, հաւասարութեան և արդարութեան վրա հիմնված դատաստանատներ, ուր ազգաբնակութիւնը անխտիր մտնել կարողանար և յանուն օրէնքի իր դատը պաշտպանել։ Այդ դէպքում մի հայ առաջնորդ աւելի հանգիստ կը լինէր և փոխանակ առաւօտից մինչև գիշեր սրանից-նրանից խնդրագրեր ընդունելու—մէկի՝ բռնի կրօնափոխ արված երեխայի դատը պաշտպանելու, միւսի գրաւված կալուածը յետ դարձնելու, մէկի անտեղի բանտարկված ամուսինը ազատելու, ժառանգական խընդիրներ որոշելու, գիւղացոց աղայի բռնութիւնից ազատելու և այլն և այլն վերաբերմամբ—կը նուիրվէր իր հօտի խաղաղ զարգացման մտաւոր և բարոյական գործին, որի կարիքը խիստ զգալի է հայ ժողովրդի համար ամենուրեք։ Հայ ազգաբնակութեան կարող անդամները ևս, այդ դէպքում, կը նուիրվէին զուտ ազգային, հասարակական գործերի և կարիք չէին ունենայ շաբաթը մի կամ մի քանի անգամ որպէս թեմական խորհրդի անդամներ հաւաքվել առաջնորդարան այս ու այն դատը հաշտարար եղանակով լուծելու, կամ թէ այս ու այն կառավարական պաշտօնատներին դիմելու, շատ անգամ նոյնիսկ ի վնաս իրանց անձնական գործերի, առանց նիւթական և բարոյական վարձատրութիւն ակնկալելու։

Բնականաբար հայ ազգաբնակութիւնը աւելի հանգիստ կը լինէր, եթէ փոխանակ առաջնորդարան դիմելու,—ուր գործերը ընդհանրապէս լուծումն են ստանում, այսպէս ասած, ընտանեբար, հաշտարար եղանակով, որը երբեմն չէ կարող բաւարարել մէկ կամ միւս կողմերին,—դիմէր օրինական հաստատութեան և նոյնիսկ մի քանի կայաններ անցնելուց յետոյ դատը ստանար իր վերջնական արդար լուծումը։

Որքան մեծ բաղդաւորութիւն կը լինէր ընդհանրապէս հանուր Պարսկաստանի և մասնաւորապէս հայ և օտարադաւան ազգութիւնների համար, եթէ իրօք մի օր աւետէին նրան, թէ գոյութիւն ունեն երկրում դատաստանական հիմնարկութիւններ հաւասարութեան և արդարադատութեան սկզբունքի վրա հիմնված օրէնքներով։ Այդ երջանիկ օրը դեռ տողերիս գրողի համար երազ է թւում...

Բայց պարսկական դատաստանական կեանքը գտնվում է իր նախկին վիճակում։

«Սահմանադրական Պարսկաստանում» դեռ էլի գեներալ-նահանգապետ Մուխբիր-ուս-Սալթանէն և նահանգապետ է, և հաշտարար դատաւոր, և նահանգական դատարան, և դատաստանական պալատ, և քաղաքային վարչութիւն և առհասարակ ամեն ինչ. այդպէս են և նրա ստորադրեալ պաշտօնեաները, ի հարկէ ամեն մինը իր շրջանում։

Դեռ «սահմանադրական Պարսկաստանում» էլի գոյութիւն ունեն քարգուզարիաներ, ուր վճռվում են օտարահպատակների և օտարազգիների և օտարադաւանների գործերը, որոնց դիմում են օտար պետութեանց դիպլոմատիական ներկայացուցիչները և օտարազգիների ազգապետները։

Պարսկաստանում չը կայ օրէնք և դեռ «սահմանադրական Պարսկաստանում» գործերը վճիռ են ստանում ոչ յանուն օրինաց, այլ ըստ «մասլահաթի», իսկ ժառանգական և կալուածային և որոշ բարդ խնդիրների վերաբերմամբ կարիք է զգացվում դիմել «շարիաթին»։

Այդպիսի դէպքերում մի նահանգապետի, մի ոստիկանապետի, թաղապետի կամ քարգուզարի խօսքն օրէնք է, «այսօր մէկին արդարացնել, վաղը մեղադրել, նայած թէ որտեղից աւելի մեծ ակնկալութիւն կայ. ահա մի սկզբունք, որը դեռ հրաժեշտ չէ տուել «սահմանադրական Պարսկաստանին»։

Ասացէք խնդրեմ, կա՞յ աւելի տխեղծ, աւելի զզւելի մի օրինակ, քան 12-ամեայ մի երեխայի կրօնափոխութիւնը (տես «Մշակ» № 31, Հայկազունի նամակը)։ Ասիական կիսավայրենի մի երկրում միայն կարելի է նման դէպքերի ականատես լինել. այդտեղ նոյն իսկ հէնց հակառակ շարիաթի է ընթանում մտավախ և խիստ փափկանկատ Մուխբիր-ուս-Սալթանէն ամբոխի կամայականութեան համակերպելու համար։ Երբ հայ առաջնորդը պաշտօնապէս կամ թէ ոչ-պաշտօնապէս, որպէս հէնց մի ազգապետ կամ նոյն իսկ մի հաւատարմատար, չէ կարողանում, իր դիրքի, իր ազդեցութեան շնորհիւ իսկ, այդ արևի պէս պարզ դատը պաշտպանել, ինչ կը լինէր այդ դատի կամ նման շատերի դրութիւնը, եթէ առաջնորդի կամ առաջնորդարանի ձայնը լսվէր նման դէպքերում. բնականաբար աւելի անմխիթար կը լինէր կացութիւնը։ Ի՞նչ է ասում հայ առաջնորդը կամ առաջնորդարանը պաշտօնապէս կամ ոչ-պաշտօնապէս. ինչ անուն ուզում էք տըւէք. ասել թէ, նա յանիրաւի դատեր է ուզում պաշտպանել, այդ յանցանք կը լինէր։ Պէտք չը կայ փաստերի. ոչ միայն հայ ժողովուրդը գիտէ, որ առաջնորդարանի վճիռները, դատավարութիւնը անհամեմատ աւելի արդար են քան ցօրս գոյութիւն ունեցող պարսից դատաստանատներինը, այլ պարսիկ տգէտ ժողովուրդն իսկ, եթէ թոյլ տրվի հայոց առաջնորդարան գնալ դատաստանական գործերի համար, հաւատացած եղէք, իր կառավարական դռները երբեք չի այցելի։ Պարսիկ ազգաբնակութիւնն իսկ հաւատացած է, որ հայ առաջնորդարանում, հայ խորհրդականների ձեռքով վճռված գործում աւելի արդարութիւն կը լինի, քան զանազան հէքիմների (նահանգապետների) և քարգուզարների ձեռքով վճռվածների. այդ կարող է փորձով հաւատալ գեներալ-նահանգապետ Մուխբիր-ուս-Սալթանէն, եթէ այդ իմաստով մի յայտարարութիւն բաց թողնէ քաղաքում...

Ես դեռ թողնում եմ մի կողմ այն աւանդական իրաւունքները, արտօնութիւնները, որ վայելել է հայոց առաջնորդը նախկին շահերի օրով։ Քաղաքական գործերով հայոց առաջնորդները միշտ առիթ են ունեցել դիմելու ոչ միայն պարսկական ստորին դիւանատներին, այլ նոյնիսկ մեծ-վէզիրներին և շահերին, և համարեա միշտ այդպիսի դիմումները յաջողանքով են ընդունվել։ Բայց այսօր «բարեշրջված» Պարսկաստանում «բարեշրջվում է» և մի Նասր-ուլ-Վզարէ և յանուն օրինաց խօսում հայոց առաջնորդի հետ։ Հետաքրքրական է, որ օրէնքի հիման վրա է պնդում Նասր-ուլ-Վզարէն։ Եթէ նա լսել է, որ լուսաւոր երկիրներում հոգևորականն իրաւունք չունի քաղաքական գործերի խառնըվելու, այդ՝ Պարսկաստանի համար չէ։ Այսօր Պարսկաստանում, իրաւական տեսակէտով իսկ վերցնելու լինենք, հոգևորականութիւնը (պարսիկ) հէնց քաղաքական գործում աւելի իրաւասու է, քան աշխարհականը, որովհետև միակ օրէնքը—շարիաթը—նրա ձեռքումն է դեռ։ Ամենաստորին պաշտօնեայից սկսած մինչև շահերը ստիպված են լինում դիմել մի հոգևորականի, մի մօլլայի՝ շարիաթի—օրէնքի—հրամանները լսելու։ Այսպիսի մի կրօնական իրաւակարգերով ապրող երկրում նոյնիսկ հակատրամաբանական է հայ առաջնորդին ասել, թէ «դու քո հօտի իրաւունքները պաշտպանելու իրաւունք չունես», երբ երկրում օրէնք չը կայ, հետևաբար և արդար դատաստանատներ, եղած շարիաթն էլ չէ համապատասխանում «հաւասարութեան և արդարութեան» սկզբունքին։

Հէնց քարգուզարիաների գոյութիւնը, նահանգապետների դատաւորութիւնը փաստ է, որ Պարսկաստանում դեռ օրէնքներ գոյութիւն չունեն, և այդ երկիրը դեռ օրէնքներ ունենալուց յետոյ էլ գուցէ գտնվի բացառիկ պայմաններում օտարահպատակների և օտարազգիների վերաբերմամբ։

Եթէ ուրիշ հեռաւոր երկիրներում հոգևորականութիւնը քաղաքական գործերի խառնըվելու իրաւունք չունի, այդպիսի վայրերում քարգուզարութիւն բոլորովին գոյութիւն չունի. ինչ պաշտօնէութիւն է քարգուզարութիւնը. այդ մի եւրոպական երկիրներում թոյլ է տրվում օտարահպատակին երկրում տիրող օրէնքին չենթարկվել։ Ինչո՞ւ մահմեդական երկիրներում և մասնաւորապէս Պարսկաստանում օտարահպատակների դատերը իրանց հիւպատոսարանների միջոցով են վարվում։ Հետաքրքրական է, թէ կառավարութիւնը օտար հիւպատոսներին ևս պիտի ի կարգ հրաւիրէ, թէ նա միայն «տան հաւերը որսալ գիտէ»...

Ինչպէս վերև յիշեցի, դեռ Պարսկաստանը օրէնքներ ունենալուց յետոյ էլ գուցէ ստիպված լինի օտարահպատակների և օտարազգիների վերաբերմամբ բացառիկ դրութիւն մշակել. դեռ քանի որ այդ օրէնքների հեռանկարն իսկ գոյութիւն չունի, օրէնքներ իսկ ունենալուց յետոյ օրէնսգէտ դատաւորներ ճարելը պարսիկներից՝ չենք ասում դարերի, բայց կասկածից դուրս է, որ տասնեակ տարիների գործ է. հետևաբար հայ ժողովրդի համար միակ յոյսի հանգրուանը մնում է առաջնորդարանը, որի միջոցով ըստ հնարաւորութեան կարողանում է իր դատին ընթացք տալ։ Այդ իրաւունքից զրկելը առաջնորդարանին, առանց արդար դատաստանական ուղի ցոյց տալու հայ ժողովրդին, բռնութիւն կը լինի, և «սահմանադրական Պարսկաստանում» քրիստոնեայ տարրի կեցութիւնը անելանելի։

Թէ քարգուզարները ինչ չարիք են եղել Պարսկաստանին, բաւական է յիշել Ուրմի քաղաքի և գաւառի ասորի ազգաբնակութեան տառապանքները, կեղեքումները, որը ստիպված տասնեակ հազարներով ուղղափառութիւն ընդունեց քիչ ազատ շունչ քաշելու համար։

Քանի շարունակվում է պարսկական ներկայ կացութիւնը, հայոց երկու թեմի առաջնորդներն իրաւունք պիտի ունենան իրանց հօտի թարգմանը հանդիսանալ կառավարութեան առաջ։ Այս մասին պարսկահայ ժողովուրդը պարտաւոր է իր արդար ձայնը տեղ հասցնել։ Իբօ

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Յ. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Առանձին տպագրութեամբ լոյս տեսաւ
«ՄԻ ՀՆՁԻՒՆԻՆ ՄԻ ԳԻՐ»
(ՎԵՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ) Ստ. Մալխասեանի
Գինն է 20 կոպ.։ Ծախվում է Թիֆլիսի գրավաճառների մօտ։
(օ. մ.) 260. 3—1

Լոյս տեսաւ եւ վաճառվում է
Ե. ՖՐԱՆԳԵԱՆԻ խմբագրած
„ՄԻՏՔ“
գիտական-փիլիսոփայական ժողովածուն
Բովանդակութիւնը.
1) Խմբ.—Երկու խօսք։
2) Ե. Ֆ.—Ի՞նչ է փիլիսոփայութիւնը։
3) Ե. Ֆրանգեան.—Պատմափիլիսոփայութիւն։
4) Մարտ. Յարութիւնեան.—Քաղաքատնտեսութիւն։
5) Ս. Տիգրանեան.—Իրաւունքի փիլիսոփայութիւն։
6) Բնափիլիսոփայութիւնից.
ա) Աւետիք Տէր-Պօղոսեան.—Կեանքի ծագումը։
բ) Մ. Ջառաֆեան.—Աշխարհասկզբի թէօրիան։
7) Արտ. Յովհաննիսեան.—Փիլիսոփայական նոր ուղղութիւնները ռուս մարքսիստների մէջ։
8) Սնար.—Կանտ և Մարքս, նրանց հաշտեցման հարցի շուրջը։
9) Ե. Կուզեան.—Մատերիալիզմը XVIII դարում և նրա քննադատութիւնը։
10) Միք. Յովհաննիսեան.—Գիտութիւն թէ դոգմ։
11) Թ. Խզմալեան.—Ժ. Ժ. Ռուսսօն իբրև փիլիսոփա-մանկավարժ։
12) Ա. Շ.—Չերնիշեվսկին իբրև սոցիոլոգ-փիլիսոփա։
13) Բառարան (ժողովածուի մէջ գործածված) փիլիսոփայական գաղափարների և օտար բառերի։
Ժողովածուի գինն է 1 ր. 50 կ., իսկ արտասահմանի համար 1 ր. 60 կ. (ճանապարհածախսով)։
Առանձին գրքով լոյս են տեսել.
ա) Ե. Ֆրանգեանի.—«Պատմափիլիսոփայութիւնը»։
բ) Ա. Տէր-Պօղոսեանի.—«Կեանքի ծագումը»։
«ՄԻՏՔ» ժողովածուն կարելի է ստանալ և պատուիրել, բացի գրավաճառանոցներից, նաև հետևեալ տեղերում.
1) Թիֆլիս «Հորիզոնի» խմբագրատանը, Շահ-Ազիզեանի մօտ։
2) Բագու—Միր. Ջառաֆեանի մօտ, տեսուչ տղ. դպրոցի։
3) Ղալախանի—Սմբատ Ամիրխանեանի մօտ, «Արամազդի» գրասենեակում։
4) Բաթում Սհանջան Մարութեանի մօտ։
5) Փօթի, Գարեգին Տէր-Բաղդասարեանի մօտ։
6) Ալէքսանդրօպօլ.—ուս. Պետրոս Այվազեանի մօտ։
7) Վան—Վաղարշակ Դերոյեանի մօտ։
8) Էրզրում—«Յառաջի» խմբագրատանը։
9) Ռոստով—Առաքել Առաքելեանի մօտ։
10) Երևան—խմբագրի մօտ։
20-ից աւելի օրինակներ պատուիրողը (կանխիկ) կը ստանայ 15% զեղչ։
Խմբագիր-հրատարակչի հասցէն.
Эривань. Армянская Семинарія.
Ервандъ Франгянцъ.
262. 1—1

Հայոց Հոգ. Ներսիսեան Դպրոցի Հոգաբարձութիւնը

հրաւիրում է ցանկացողներին վերցնելու դպրոցի նոր շինութեան (երկաթուղային գծի ետևում, Թիֆլիսի IX քաղաքամասում) դռների և լուսամուտների ատաղձագործական աշխատանքները։ Գրաւոր յայտարարութիւնները պէտք է ներկայացվեն մինչև մարտի 29-ը, ցերեկվայ 12 ժամը, շինարարական մասնաժողովի գրասենեակին (Ներսիսեան փողոց, դպրոցի շէնքում), ուր կարելի է տեսնել պայմանագրի ծրագիրը՝ տեխնիկական պայմաններով հանդերձ և ստանալ բոլոր տեղեկութիւնները ամեն օր, բացի տօն օրերից, առաւօտեան ժամը 9-ից մինչև ցեր. ժամը 2-ը։ Աշխատանքի գները պէտք է ներկայացնել փակ ծրարների մէջ՝ հանդերձ գրաւականով, և բացի այդ՝ յիշեալ գները պէտք է նշանակված լինեն դպրոցի գրասենեակից սակարկողներին տրվող առանձին տեղեկագրերի վրա. միաժամանակ ցանկալի է ներկայացնել ատեստատներ կամ մատնանշել կատարած այլ աշխատանքները։ Աճուրդին պէտք է ներկայացնել 1000 ռուբ. գրաւական։ Հոգաբարձութիւնը վերապահում է իրան իրաւունք չը հաստատել աճուրդը այն անձի վերաբերմամբ, որը կառաջարկէ ամենափոքր գին։
(ու. կ.) 261. 2—1

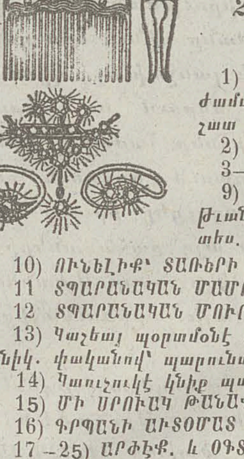

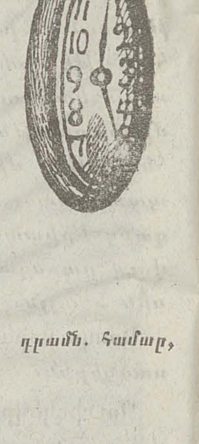

500 ռուբլի պարգեւ
կը ստանայ իւրաքանչիւրը, ով կապացուցէ, որ ստորև յիշված 25 ՀԱՏ ՀԵՏԱՔՐՔՐԱԿԱՆ, ԱՐԺԷՔ., ՕԳՏԱԿԷՏ և ԱՌԱՆՁԻՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԸ չարժեն նրանց համար նշանակված առասպելական էժան գինը, այսինքն՝
20 ՌՈՒԲ. ՓՈԽ. ՄԻԱՅՆ 5 Ր. 90 Կ.
ՊԱՀԱՆՋԵՑԷՔ ԵՒ ԿԸ ՀԱՄՈԶՎԷՔ!
1) Էլեգանտ, ամուր, գրպանի ժամաց. տղամ. համար, կամ կանանց ժամաց., բաց, անգլ. սև պողպատից, բարձր տեսակի.գեղ. օխրիգաշրած, շատ տափակ ձևի, խիստ ուղղված ընթացքով։
2) Ամերիկ. նոր ոսկուց շղթայ տղամ. կամ կան. համար։
3—8) 6 հատ զանազ. տես. բրէլօկներ արծաթից, գեղեցիկ շինուածք։
9) ՆՈՐՈՅԹ! Տնային պատենտ. տպարան՝ 200-ից աւելի տառերից, թւանշ. և կէտադր. նշան. բաղկացած, որով կարելի է տպել ամեն տես. այցետոմս., բլանկներ. ծրարներ և այլն։
10) ՈՒՆԵԼԻՔ՝ ՏԱՌԵՐԻ ՀԱՄԱՐ։
11 ՏՊԱՐԱՆԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼ։
12 ՏՊԱՐԱՆԱԿԱՆ ՄՈՒՐԻ ՀԱՄԱՐ ՄԵՏԱԿԱՆ ԲԱՐՁ։
13) Կաշեայ պօրտմօնէ փողի համար 6 բաժ., արտաս. ամուր կաշուց, առանձ. բաժ. ոսկէ դրամն. համար, մեխանիկ. փականով՝ պարունակելով իր մէջ կնիքի համար գաղտնի տեղ։
14) Կաուչուկէ կնիք պատուիրողի անուն-ազգանունով։
15) ՄԻ ՍՐՈՒԱԿ ԹԱՆԱՔ ԿՆԻՔԻ ՀԱՄԱՐ։
16) ԳՐՊԱՆԻ ԱՒՏՕՄԱՏ ՍԻՆԵՄԱՏՕԳՐԱՖ-ԲՐԵԼՕԿ կանացի հետաքրքր. 2 նկարով։
17—25) ԱՐԺԷՔ. և ՕԳՏ. ՌՆԾԱՅ. զարդիտուր, որ պարունակում է (տես նկարը)—ա) տղամ. մատանի «Դուբլէ», շքեղ շինուածք, պարիզ. ձևի, կեղծ քարով, բ) նոյն տեսակ կանացի մատանի, գ) նոյն տեսակ բրօշ կեղծ քարերով և դ—թ) կանացի գլխի արդուզարդ բաղկացած փղոսկրեայ 6 սանրերից, ֆանտաստիկ շինուածք։ Այդ բոլոր ապրանքներն ունենալով առաջին ձեռքից՝ մենք հնաւոր. ունենք բաց թողնելու թէ էժան և թէ լաւ միւսներից, և ի նկատի ունենալով խոշոր սպառումը՝ մենք նշանակել ենք անհամեմատ էժան գին—ՄԻԱՅՆ 5 ր. 90 կ.։ Տղամ. կամ կան. փակ ժամաց. 24 յաւելուածներով 6 ր. 90 կ.։ Ուղարկում ենք պատուէրը ստացած օրն եւեթ, վերադիր վճ. և առանց կանխավճ.։ Ժամաց. լաւ ընթացքի համար ուղարկ. ենք երաշխաւոր. 6 տարով։ Ճանապարհածախսը 50 կ., Միջին-Ասիա և Սիբիր—90 կ.։
Պահանջները խնդրում ենք հասցէագրել. Экспортному Дому А. ВУЗЕЕРЪ, Варшава, Порожняя 14—69.
Յ. Գ.—Ըիսկ հարկաւոր չէ, որովհետև չը հաւանած դէպքում փողը վերադարձնում ենք։
Թղթակցութիւնները ռուսերէն լեզուով։
(մ. 5, 20, ապ. 3. 15) (B. 4341) 48. 7—4

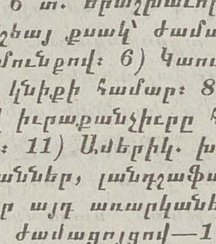

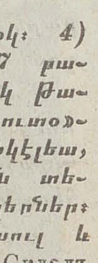

200 ՌՈՒԲԼԻ ՊԱՐԳԵՒ ԵՆՔ ՏԱԼԻՍ
նրան, ով կապացուցի, որ ստորև առաջարկված իրերը չարժեն մեր նշանակած գինը։
12 ՌՈՒԲԼՈՒ ՓՈԽԱՐԷՆ ՄԻԱՅՆ 3 ՌՈՒԲ. 95 ԿՈՊ.
ուղարկում ենք 12 հատ արժէքաւոր անհրաժեշտ առարկաներ.
1) Սև պողպատից ժամաց. տղամարդ. համար, անկէր, քարերով, լարումը առանց բանալիի՝ 36 ժամը մի անգամ, ուղիղ բանելու համար 6 տ. երաշխաւորութեամբ։ 2) Մօդային շքեղ շղթայ։ 3) Նոյն տեսակ բրէլօկ։ 4) Զամշեայ քսակ՝ ժամաց. փչանալուց պահպանելու համար։ 5) Կաշուէ պօրտմօնէ՝ 7 բաժանմունքով։ 6) Կաուչուկէ կնիք՝ պատուիրողի անուն-ազգանունով։ 7) Մի սրուակ թանաք կնիքի համար։ 8) ՕԳՏԱԿԷՏ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆ! Ամերիկ. անմխաս ածելի՝ «Մուկուտօ»-որով իւրաքանչիւրը հեշտութեամբ կարող է սափրվել։ 9) Նիկէլեայ վրձին։ 10) Նիկէլեա, թաս։ 11) Ամերիկ. խոշորացոյց, որը ցոյց է տալիս, ինչպէս իրականութիւն՝ ամեն տեսարաններ, լանդշաֆտներ և խմբեր։ 12) 25 հատ երկմաս լուսանկարված պատկերներ։ Բոլոր այդ առարկաներն ուղարկում ենք 3 ր. 95 կոպէկով։ Այդ առարկաները խուլ և փակ ժամացոյցով—1 ռուբլով թանգ։ Պահանջները խնդրում ենք հասցէագրել՝ Складъ часовъ Т-ву „УНИВЕРСАЛЬ“, Варшава, Холодная 22.
(23, մ. 5) (B. 11936) 167. 3—3

Типографія „Экономія“ Большая Ванкская № 8.